

Anmeldelser

Niels Lund:

Harald Blåtands død

Roskilde Museums Forlag 1998, 80 sider.
ISBN 87-88536-36-7. Kr. 68,-.

Adam, hed en kannik ved domkirken i Bremen i sidste halvdel af 1000-tallet. Denne »magister«, der også var lærer ved domskolen, forfattede omkring 1070 et værk i fire bøger om de hamburgske ærkebispers historie og Nordens beskrivelse. Værket, der bærer den latinske titel »Gesta Hamaburgensis ecclesie pontificum«, er hovedkilden til Nordens historie i 900- og 1000-tallet.

En række historikere har i tidens løb vurderet Adam højt og været tilbøjelige til at give ham forrang frem for f.eks. Saxo og hele den norrøne tradition. Det skyldes, at Adam faktisk forholder sig kritisk til de hjemmelsmænd, han påberåber sig, og til de kilder, han lægger til grund for sin fremstilling, det være sig krøniker, helgenbeskrivelser eller større kirkehistoriske arbejder. Men det skyldes ikke mindst, at Adam bygger sin skildring af danske forhold på informationer, han personlig har indhentet hos Danmarks konge, Svend Estridsøn.

Andre historikere tillægger imidlertid ikke disse forhold vægt, de hæfter sig i stedet ved, at Adam havde ét eneste formål med sit forfatterskab, nemlig at kaste glans over ærkesædet Hamburg-Bremen og dettes missionsvirksomhed i Norden. Til de danske historikere, som mener, at Adam af Bremens tendens får ham til at vride kendsgerningerne, så de passer i hans eget kram, hører Niels Lund.

Niels Lund har tidligere studeret Adam, bl.a. for at gendrive den – på Adam base-rede – ellers udbredte forestilling, at der omkring år 900 skal have eksisteret et »Svenskevælde« i det sydlige Jylland (Årbøger for nordisk oldkyndighed og Historie 1980). I den nu foreliggende, smukke lille publikation gælder det Adams oplysninger om, at kong Harald Blåtand efter

sin død i Venden ca. 985 blev gravsat i den trefoldighedskirke i Roskilde, han selv havde ladet opføre. Harald Blåtand var den Harald, som »vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde danerne kristne« – så umiddelbart virker det plausibelt nok, at denne kristne konge byggede kirke i Roskilde, og at hans levninger befinder sig i den såkaldte pillegrav i Roskilde Domkirke, som den dag i dag bærer hans billede og navn. Men det gør de ikke! Og ifølge Niels Lund har de heller aldrig gjort det, for Adams beretning om Harald Blåtands død er konstrueret til brug for den »politiske pamflet«, som Niels Lund kalder Adams »Gesta«. Hér tjener beretningen som en passende happy-end for en konge, der var så from og så god som Hamburg-Bremens faste støtte, Harald. Oplysningerne er, kort sagt, frit opfundne. Ifølge Niels Lund døde Harald Blåtand antagelig allerede i 979 og ligger i virkeligheden nok begravet i Mecklenborg.

Niels Lund behandler Adam og de øvrige kilder med en velgørende grundighed, og de kildekritiske undersøgelser gennemføres kyndigt og afbalanceret. Des mærkværdigere forekommer bogens forord, hvor Niels Lund skoser dem, der mener, at al historie er subjektiv. Selv søger han sandheden, bedyrer han. Set under dén vinkel virker det, som om hele formålet med denne bog om Harald Blåtands død har været at vise, at på den ene side er der historikere, der som Adam af Bremen fuser med kilderne, ja, om nødvendigt selv fabrikerer dem. De er ikke rigtige historikere, men skønlitterære fiktionsforfattere. På den anden side er der rigtige historikere, »forfemmede forskere«, hvortil Niels Lund vel henregner sig selv, som arbejder med fakta.

Så enkelt er det imidlertid næppe, og det sidste ord er endnu ikke sagt om Adam af Bremen – eller om Harald Blåtand.

Henrik Stevnsborg

Claus Bryld og Anette Warring:
Besættelsestiden som kollektiv erindring
Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997. Roskilde Universitetsforlag 1998. Bind 5 i skriftrækken Humanistisk Historieformidling. 561 sider. ISBN 87-7867-034-9. Kr. 298,-.

Dette er en bog om besættelsen, men ingen skildring af perioden 1940-1945. Det er tværtimod en bog om besættelsen *efter* besættelsen, nærmere bestemt: besættelsen som et bevidstheds sociologisk og bevidsthedspolitisk fænomen fra 1945 til 1997.

Vinklen er således original, og der er tale om et stort anlagt studie, hvis hovedafsnit udgøres af kapitlerne IV, V og VI om besættelsen som henholdsvis politik, mindekultur og læring/videnskab. I kapitel IV behandles emner som Den parlamentariske Kommission; Hjalp-sagen 1960-1961 om »den skæve våbenfordeling«; de store statslige, runde, befrielsesjubilæer; Stellan Olsens Jane Horney-film og Elle-Mie Ejdrup-Hansens »Linien-Lysen«. I kapitel V drøftes bl.a. skikken med at sætte lys i vinduerne den 4. maj om aftenen; der beskrives mindeplader, mindsten og mindelunde og foretages analyser af højtideligheder med afsyngelse af »Det haver så nyligen regnet«, »En vinter lang og mørk og hård«, »En lærke letted« eller »Altid frejdig«. I kapitel VI ses ikke blot på skolebøger og på Frihedsmuseets opstillinger, der gøres bibliografiske overvejelser om litteraturen vedrørende besættelsen, og der graves i besættelsestidsdisputatsernes historie – fra Jørgen Hæstrups »Kontakt med England 1940-43« fra 1954 til undertegnede »Politiet 1938-47« fra 1992 (der i parentes bemærket var finansieret af Københavns Universitet og en række private fonde, og ikke, som det antydes s. 411, af politiet). I Afslutningen, i kapitel VII, sættes besættelsen i relation til dansk nationalfølelse og dansk demokratiopfattelse, og det overvejes, hvad besættelsen nærmere betyder for Danmarks plads i Europa idag. Bogen kommer, som det ses, langt omkring i sit emne.

Forfatternes egentlige anliggende er et opgør med Den store Fortælling, som de mener politikerne sammen med modstandsbevægelsen i 1944-45 konstrue-

rede om de fem besættelsesår, og som alle danskere siden 1945 er blevet stopfodret med. Denne fortælling om nationalt fællesskab, om mod og om modstand (»Grundfortællingen«, som den præsenteres i bogens kapitel III) er ifølge Bryld og Warring vindernes egen selvgoede, selvsmykkende beretning om de fem forbandede år. Det er dén, der fuldstændig har domineret »traditionen« eller den »kollektive erindring«, som det hedder i bogens titel, med udtryk hentet fra bl.a. af den norske folklorist Anne Eriksens undersøgelser af den tyske besættelse af Norge.

En anden inspirationskilde er den franske strukturalist Roland Barthes og dennes myteforskning. En myte er ifølge Barthes kendetegnet ved, at den voldtager historien. Myten interesserer sig ikke for kendsgerningerne, den forvrænger et historisk forløb, så det kommer til at fremstå ikke blot uundgåeligt, men også indiskutabelt. Claus Bryld og Anette Warring karakteriserer grundfortællingen om besættelsen som en myte i Barthes' forstand, »udslidt og udhulet for historisk indhold« (s. 471). Følgelig vil de have besættelsen skrevet ud af myten og ind i historien, så perioden 1940-1945 – endelig – kan komme til at fremstå som »realitet«. Kendsgerningerne skal på bordet: fagforeningerne sendte danske arbejdere til Tyskland; dansk industri og landbrug skovlede penge hjem på besættelsen; danske soldater kæmpede i tyske enheder på østfronten; o.s.v. o.s.v. Hen over denne viden – der jo ikke er ny, men nu er samlet på ét sted – ønsker Bryld og Warring skrevet en helt ny syntese om besættelsestidens historie. Eftersom de forkaster grundfortællingen, må en sådan syntese i stedet baseres på de sovjetvenlige og tyskvenlige »apokryfe fortællinger«, som Bryld og Warring udråber til historie – men som gangvædigt ligner myten om tabernes fem forbandede år.

»Besættelsestiden som kollektiv erindring« er skrevet som en videnskabelig afhandling. Med sine kontroversielle synspunkter er den imidlertid nok så meget en debatbog. Den blev da også en af de mest omdiskuterede bøger i 1998. Og som det fremgår, kan dét ikke undre.

Henrik Stevnsborg

Eske K. Mathiesen:

Fire bøger, udgivet i forbindelse med udstillingen Fuglefri på KunstCentret Silkeborg Bad

Hieronymus Justesen Ranch: FUGLEWISE, Redigeret og kommenteret af Eske K. Mathiesen. Tegninger af Jens Gregersen, 42 sider. ISBN 87-986821-4-8. Kr. 50,-.

FUGLESPOR i ældre dansk litteratur, En mosaik af Eske K. Mathiesen. Tegninger af John Olsen, 112 sider. ISBN 87-986821-2-1. Kr. 90,-.

DEN FORKLÆDTE PRIAPOS, 38 sider, ill. ISBN 87-986821-0-5. Kr. 25,-.

DANSKE LOKKEFUGLE. Farvefotos af Kirsten Jein, 114 sider, ill. ISBN 87-986821-1-3. Kr. 60,-.

Man kan ærgre sig over ikke at have været i Silkeborg i sommeren 1998, for dér viste KunstCentret Silkeborg Bad udstillingen Fuglefri, der efter sigende var en storslået udstilling.

De, der ikke fik set udstillingen, kan trøste sig med fire fuglebøger, der ganske vist handler mere om mennesker end om fugle. Men i modsætning til andre fuglebogsforfattere, der af ren faglighed undertrykker deres fugleglæde, lader Mathiesen en stribe digtere, skolelærere, bønder og andre udtrykke deres fugleglæde i FUGLESPOR og FUGLEWISE. I DANSKE LOKKEFUGLE er det mere eller mindre anonyme træskøjægere, der udtrykker denne glæde med hænderne. DEN FORKLÆDTE PRIAPOS er en finurlig historie om at fugleskræmslet måske nedstammer fra en potent lilleasiatisk havegud.

FUGLEWISE er forfattet af Hieronymus Justesen Ranch (1539-1607), der var præst og skolemand i Viborg. Han var desuden skuespilforfatter og endog skuespiller. I fuglevisens 60 vers lader han størsteparten af den danske fugleverden – og en enkelt struds – passere revy. Alle får hæftet en karakteristik og lidt ordsprogsvisdom på sig. Noget er baseret på udenlandske forudsætninger, andet hentet i slagfærdig lokal overlevering. Eske K. Mathiesen har i fornødent omfang moderniseret Ranchs sprog, så en nutidslæser kan

være med og forvise sig om, at det også dengang var lærken, der vækkede bonden. At stæren afløste lærken, inden det blev gøgens tur – og at rovfuglene opførte sig som tidens tyranner. Jo, der er stadig liv i Ranchs fjerkræ. Desuden er bogen fuld af Jens Gregersens livfulde fugle. De bedste af dem er lavet med en fjerlet kalligrafisk pensel.

FUGLESPOR rummer 65 fugletekster. Både skønlitterære og folkelige. Den ældste er en middelaldervise, den yngste er fra 1982. En broget mosaik, sakset og blandet med omtanke af Eske K. Mathiesen, der har forsynet klippene med henvisninger, så ingen vil have besvær med at låne hele teksten på biblioteket.

Det er mere eller mindre glemte tekster, krydsklippen så læseren måske kommer i tanke om, at der engang var nogen, der havde tid til at tage sig af en enkelt forkommen gæsling. Eller spekulere over, om det er ageren, der har taget farve efter agerhønen, eller omvendt. Unders over at et vinterkoldt hav rummer skabninger så små og blide som havlitter. Eller for sit indre øre høre Scherfig gnække en underfundig beskrivelse af et knebrende storkebesøg: »Tal ikke om stilheden på landet, når nattergalene skriger ind ad sovekammervinduet, og frøerne råber i kor hele natten, og storken vækker folk klokken fire om morgenen!« Men lur mig, om han lukkede sit soverkammervindue!

I en tid hvor Skov- og Naturstyrelsen tror, at fremtiden for dansk naturvejledning ligger på internettet, er det frydefuldt at læse Mathiesens mosaik af inspirerede sansninger af dansk natur. Den smukke bog og John Olsens kraftfulde tegninger kan sagtens få undertegnede til at slukke for computeren.

I DEN FORKLÆDTE PRIAPOS spørger Mathiesen, hvorfor vi bliver ved med at sætte fugleskræmsler op, når vi alligevel godt ved, at de ikke skræmmer fuglene væk. Efter et par skridt nogle tusind år tilbage i tiden møder vi gudesønnen Priapos i form af hermer, forestillende en lidt ældre, ikke ligefrem køn mand med strittende, rødmalet fallos. Efter en veloplagt kulturhistorisk rundrejse med diverse afstikkere spørger Mathiesen om, der mon er en Priapos gemt i vore fugleskræmsler. Om Pria-

pos bare fik tøj på, da han nåede frem til vore kolde og puritanske egne.

Bogen minder i mangt og meget om de små nytårsbøger, som Foreningen Danmarks Folkeminder og Gullanders Bogtrykkeri i en årrække udsendte til gavn og glæde. Denne fornøjelige lille bog lever fuldt op til disse. Den er velskrevet, let læst, og boghåndværket er i top.

DANSKE LOKKEFUGLE er mærkelig nok den første danske bog om lokkefugle. Og samtidig den første bog med afsæt i strandjagtens oversete kulturhistorie. Derfor skal bogen hilses velkommen. Men lad det med det samme være sagt, at de, der engang får skrevet strandjagtens historie, næppe på alle punkter vil være enig med Eske K. Mathiesen. Lad det også være sagt, at bogens status som pionerarbejde skal tages med et gran salt. Bogen er i det store og hele et genoptryk af Mathiesens artikel: LOKKEFUGLE: JAGT OG FOLKEKUNST, trykt i jubilæumsbogen: Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum 1942-1992. Den væsentligste forskel er, at bogen har flere farvebilleder af lokkefugle.

Alle de afbildede lokkefugle findes på Jagt- og Skovbrugsmuseet, og bogen er i udstrakt grad baseret på dette museums samlinger. Det er både bogens styrke og svaghed. Styrken ligger i, at landets største offentlige samling på o. 270 lokkefugle findes her. Svagheden er, at halvdelen af denne samling er tilvejebragt ved passiv og usystematisk indsamling. Den anden halvdel – en privatsamling, der blev erhvervet i 1981 – er skabt under påvirkning af amerikansk samlerinteresse, der har gjort gamle, naturalistiske lokkefugle til »folkekunst«, der handles til fuldstændigt sidsyge priser.

Denne samling har sit geografiske tyngdepunkt i Rudkøbing og omegn, hvor der blev lavet lokkefugle, der ligner dem, der er mest efterspurgt i amerikanske samlerekredse, men som næppe er repræsentative for danske lokkefugle som helhed.

Denne skævhed i materialet fører nok Mathiesen på vildspor og leder ham til den centrale konklusion, at en lokkefugl »bliver bedre til sit formål ved at være smuk«, og at skønhed og funktion her går op »i en højere enhed i en grad som er sjældnen i

det, man sædvanligvis kalder folkekunst« (p. 33).

Det er muligt, at ovenstående gælder, hvis man mener, at lokkefuglens primære funktion er at være sameobjekt for sterrige mennesker. Men ikke hvis lokkefuglens funktion er at tiltrække jagtbare fugle for at skyde dem.

De strandjægere jeg – stærkt inspireret af Mathiesens 1992-artikel – har interviewet i forbindelse med en dokumentation af den traditionelle strandjagt på Lolland og Falster har – stort set enstemmig – hævdet, at de meget naturalistiske lokkefugle først og fremmest er lavet for at tilfredsstille jægerens forfængelighed. Fuglene er fuldstændig ligeglade. Og megen jagt med lokkefugle foregår forresten i skumringen, hvor hverken jæger eller fugle har mulighed for at nyde lokkefuglens skønhed.

Jægerne kunne også fortælle, at det var uberegneligt om fuglene overhovedet blev tiltrukket af lokkefugle. Nogle dage virkede de godt, andre dage overhovedet ikke. Og på dage, hvor lokkefuglene tiltrak fx knortegæs, ville en træsko være ligeså tiltrækkende som den smukkeste lokkefugl.

Lokkefuglens nye status som »folkekunst« tilfører dem en ekstra dimension. Samlere og museer vil formentlig være så påvirket af markedskræfterne, at de næppe vil interessere sig for en eddikedunk i en snor, skønt den har samme tiltrækningskraft på havlitter som en smukt bemalt lokkefugl.

På den anden side er det ikke uinteressant, at nogle mennesker altid er i stand til at finde på hurtige, praktiske, billige og effektive løsninger. Desværre er sådanne løsninger oftest blottet for skønhed, og derfor uden samlerinteresse. Men hvorfor er der andre, der aldrig kan lade være med at hoppe over, hvor gærdet er højest, og lave lokkefugle fulde af overflødig skønhed? Og hvorfor har denne tilbøjelighed været særlig udtalt i Rudkøbing og Svendborg? En nærmere analyse kunne måske afsløre om fynsk pyntelighed er én af kulturens love.

Sven Thorsen

**Karl Peder Pedersen:
Enevældens amtmænd**

Danske amtmænds rolle og funktion i enevældens forvaltning 1660-1848. København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1998, 466 s., ill. ISBN 87-574-0048-2. Kr. 360,-.

Statens Humanistiske Forskningsråd tog i 1975 initiativ til projektet »Dansk lokaladministrations historie 1660-1868«, og i de følgende år blev der udgivet en række vægtige publikationer med emner inden for denne projektramme, heriblandt afhandlinger om godsejeren og præsten som offentlige administratorer og om herredsfogederne. Men amtsadministrations historie, som en naturlig del af dette projekt udeblev. Det har Statens Humanistiske Forskningsråd nu rådet bod på, idet rådet under et nyt forskningsprojekt »Stat, Forvaltning, Samfund« fra 1991 ønskede den danske amtsforvaltning under enevælden særligt analyseret.

Opgaven blev overdraget historikeren Karl Peder Pedersen (KPP), der har gennemført projektet som kandidatstipendiat ved Retsvidenskabelig institut ved Københavns Universitet, og resultatet foreligger i bogen »Enevældens amtmænd«.

Bogen handler om danske amtmænds rolle og funktion i enevældens forvaltning 1660-1848, og forfatteren præciserer indholdet nærmere i form af 6 spørgsmål, som projektet søger at besvare:

1. Hvorledes forløb overgangen fra lens-til amtsforvaltning, og hvad var bestemte for udformningen af den enevældige regionalforvaltning?
  2. Hvilken rolle spillede amtsforvaltningen i den enevældige stat?
  3. Hvilken social, uddannelsesmæssig og økonomisk baggrund havde amtmændene? Hvordan blev de udnævnt, og hvorledes formede deres karriere sig?
  4. Hvordan fungerede amtsforvaltningen i det daglige?
  5. Hvorledes tilpassedes amtsstrukturen skiftende samfundsmæssige vilkår?
  6. Hvilke konsekvenser fik lokal- og regionalforvaltningens kommunalisering i 1842 for amtmændene?
- Fremstillingen af de små 200 års amtsforvaltningshistorie skrider kronologisk

frem. Først redegøres der for den urolige etableringsfase under Fr. III og hans efterfølger Chr. V, der gennemførte en regionalforvaltningsreform i 1671. Denne reform var indkørt ved overgangen til 1700-tallet, og fra da af og dette århundrede igennem var lokaladministrationen præget af stabilitet og ro, og derfor bliver perioden behandlet under ét. I 1700-tallets sidste årtier kom den enmandsbaserede amtsforvaltning med det stærkt stigende antal sager i vanskeligheder, hvilket førte til en ny vellykket amtsreform (1793), som dannede ramme for forvaltningen i resten af enevældens periode. Enevældens sidste 50 år bliver derfor ligeledes behandlet under ét i afhandlingen.

Den konkrete forvaltningsvirksomhed bliver analyseret ved at sammenligne forholdene og aktivitetsniveauet i 3 udvalgte amter: Københavns amt, Odense amt og Thisted amt i årene 1696, 1733, 1790 og 1830. Omfanget af amtmændens forvaltningsopgaver blev – hvad der var at vente – mere og mere omfattende, og tyngende for ham og hans få hjælpere, indtil det kommunale selvstyre i enevældens sidste tiår bød amtmanden på en vis aflastning.

Regionalpolitisk set viser det sig, at amtmændsembederne i de amter, der lå fjernest fra København – magtens centrum, var de mindst eftertragtede. Amtmænd, der havde ladet sig lokke »derud«, hævdede, at de blev syge, og at deres børns uddannelsesmuligheder dér var for ringe.

Bogen afsluttes med en fremhævelse af nogle hovedlinier i den næsten 200 årige forvaltningshistorie og med en oversigt over lovstoffet og en fyldig litteraturfortegnelser.

Som helhed bliver de spørgsmål, forfatteren stillede sig i bogens indledning, fyldigt besvaret, dog er behandlingen af spørgsmålet om, hvordan amtsforvaltningens dagligdag formede sig noget spinkel, men det beror især på svigtende kilder.

Den statsretlige ramme, inden for hvilken amtsmandsinstitutionen blev etableret, var det danske monarki eller statssystem, som på den pågældende tid bestod af en gruppe statsdele, hvoraf kongeriget Danmark, kongeriget Norge og de to her-tugdømmer Slesvig og Holsten var de vigtig-

tigste. Alle statsdele blev bl.a. af hensyn til rigsheden administreret fra København. Kongeriget Danmark, der som bekendt kun gik til Kongeåen, men også omfattede Island, Færøerne, Grønland og de tropiske besiddelser, bør altså opfattes som en statsdel blandt flere. Enevælden bestræbte sig på at udvikle et moderne, ensartet embedsstyre i hele monarkiet. På denne baggrund kan den stillede opgave, der er afgrænset til en beskrivelse af amtmænd i kongeriget Danmark minus Island, Færøerne, Grønland og de tropiske besiddelser, virke noget snæver. Der er tale om et embedsmandskorps, og i princippet kunne dets medlemmer få stillinger og avancer inden for hele monarkiet. Ved denne afgrænsning rokkes der ved bogens titel, bogen behandler faktisk kun forholdene for nogle af enevældens amtmænd.

Ligeledes kan emnets afgrænsning til amtmænd og hans forvaltning virke lidt snærende. Bogen prydes af et portræt af en stiftsamtmand i Viborg, der senere blev chef for Rentekammeret. Omvendt har der været tjenestemænd fra centraladministrationen, der senere blev amtmænd. Der er tale om et sammenhængende administrations- og forvaltningssystem, hvori de ledende personer kan rokere.

KPP gør selv opmærksom på de vanskeligheder, som emneafgrænsningen fører med sig og medgiver, at til belysning af de regionale forskelle ville en sammenligning af et dansk, et norsk og et holstensk amt have været oplagt (s. 4). Det bødes der på i slutningen af bogen ved en kort omtale af amtsadministrationens forhold i hertugdømmerne og Norge (s. 388-390).

Til trods for at KPP for perioden fremhæver det enevældige statsbygningsprojekt som det nye, der står i kontrast til adelsvældens periode, så anvendes begrebet adel, som om der intet brud var sket. Jeg vil påstå, at selv fødselsadelen efter 1660 ikke var adel mere i gammel-dags forstand.

Det er vanskeligt med vort nutidige dagligsprog (Danmark, adel, etc.) at trænge ind i en verden, der udfoldede sig for 200 år siden. Det lykkes heller ikke helt her. For en nutidig ikke selvreflekterende demokrat er enevældens samfundsorden ganske uforståelig.

Den statistiske bearbejdning af stoffet i 23 tabeller i teksten og 12 bilag vidner om en betydelig arbejdsindsats, men man kan betvivle, om resultaterne står mål med arbejdet: Hvor relevante er tabellernes kategorier? – og procentangivelser for små delmængder er en uskik.

Chr. V oprettede en eliteskole *Det ridderlige akademi* til uddannelse af embedsmænd. Den nævnes ejendommeligt nok ikke, når bortses fra omtalen af Ivar Rosenkrantz, amtmand i Københavns amt fra 1709, som angiver, at han havde studeret på akademiet.

KPP fremhæver et holdningsskift hos amtmændene i den beskrevne periode, idet amtmændene først opfattede sig som kongens mænd og derefter som statens mænd, men behøver forskellen at være så stor: *L'etat c'est moi*, sagde solkongen.

Bogen slutter med at se den enevældige amtsforvaltnings historie i et længere perspektiv. Her savner jeg en belysning af spørgsmålet, hvilken betydning enevældens embedsmandskultur og forvaltnings-tradition har haft for det parlamentariske demokrati? Den danske, saglige, samvittighedsfulde og loyale embedsmand er vel et barn af enevælden?

En enkelt faktuel fejl har indsneget sig (s. 140): Skivehus amt havde – i modsætning til, hvad der her hævdes – faktisk egen amtsstue. Kongens korn og øvrige skatter skulle leveres til kornskriver og amtsforvalter i Skive fra høsten 1691.

Bogen er en ph.d. afhandling udarbejdet ved det juridiske fakultet, det mærkes ved redegørelsen for udviklingen af retstaten mod en bedre adskillelse af de dømmende og udøvende opgaver og funktioner. Disse retshistoriske beskrivelser er givtige og vidner om det frugtbare møde mellem to discipliner. Niveaue er højt, under læsningen har jeg nærmest taget bogen for en doktorafhandling. Bogen er velskrevet og velillustreret, og en halv snes af illustrationerne er i farver.

Ifølge sagens natur er en afhandling af denne art ikke oplagt folkelæsning, men den, der i dag stiller seriøse spørgsmål om forhold vedrørende danske amtmænd fra tiden før 1848 kommer ikke uden om den.

Johannes Møllgaard

**Margit Mogensen og Niels W. Bruun
(red.): Førslvedegnens optegnelser**

Optegnelsesbog for degnen Anders Jensen Kier 1667-1693. Auning, Landbohistorisk Selskab, 1998, 208 s., ill., uden ISBN-angivelse. Kr. 168,-.

Landbohistorisk Selskab, der siden 1969 har publiceret en række bonde-dagbøger fra forskellige dele af landet, har med denne udgivelse vovet sig udenfor bøndernes snævre kreds og fundet Førslvedegnens optegnelser fra perioden 1667-1693 værdig til udgivelse.

Degnen Anders Jensen Kier, der formodentlig blev født omkring 1630, blev forlovet i Skt. Petri tyske kirke i København 1665 med Anne Bondesdatter fra Flensborg (f. 1635, d. 1701), og de blev gift sommeren 1667 i Førslve kirke, hvor Anders Jensen havde fået degnekaldet. Førslve sogn ligger ca. 15 km vest for Næstved mod Skelskør. Her virkede han som degn til 1702, da provsteretten i Øster Flakkebjerg herred afsatte ham fra degneembedet på grund af et utugtigt forhold, han havde haft til sin tjenestepige. Derefter forsvinder hans spor.

Anders Degn havde udmærkede kvalifikationer til at bestride degneembedet. Ved trolovelsen blev han omtalt som *studiosus*, og af hans optegnelser fremgår det, at han var kyndig i latin og tysk, var fortrolig med bibelen og bekendt med en del klassisk litteratur (Senecas breve og Cicero) og tyede også nu og da til hans samtids danske fx Hans Chr. Sthen. Han var kort sagt en lærd mand.

Anders Jensen ernærede sig først og fremmest ved landbrug og handel og blev i degneembedet en ret holden mand, der lejlighedsvis havde adskillige folk til at hjælpe sig. Til degneboligen hørte et degnebol på 4 skp. 3 fjk. htk., det er lidt over ½ tdr. htk. og kunne langt fra ernære en familie. Til sammenligning tjener, at en regulær bondegård havde mindst 4-5 tdr. htk., som var det nødvendige underlag for at kunne holde nok heste til at drive en hel plov og gøre fuldt hoveri. Og dog havde degnen Anders Jensen en besætning på sit brug, der sikkert har overgået mange bønders. Medens bønder i fx Salling i Jylland på denne tid sjældent havde flere

malkekøer, end de havde hartkorn, så havde Anders Degn i sommeren 1682 9 køer. Når dette kunne lade sig gøre skyldes det de stedlige muligheder og hans store forretningstalent for at udnytte dem. Hans jordtilliggende blev betydeligt udvidet ved en slags forpagtning eller kontrakt med nogle af sognets bønder, ja et enkelt år ved leje af en øde gård. Af bønder, der var kommet i forlegenhed for penge, købte han en ko og lejede den straks ud til den pågældende, der så som leje skulle avle og afgive høsten på en af sine agre til degnen. Til de mange husdyr købte Anders store mængder vinterfoder. Han lagde meget vind på fjerkræavl, og hvert år kørte han til København og solgte en vognladning af gæs, kalkuner og høns.

Det er denne degns (eller bondes eller handelsmands) optegnelsesbog, som nu foreligger i en smuk publikation.

Optegnelserne rummer gejstlige noter, dels ordsprog, salmer og bønner, dels bispe- og provstebefalinger. Endvidere et løbende regnskab over degnefamiliens indtægter og udgifter 1667-1692 samt en oversigt over årlig udsæd og høst 1667-1679. Desuden bliver læseren godt informeret om degneboligen, dels ved den stadige udbygning og forbedring af bygningerne, som degnen foretog, og dels ved hans indførte fortegnelse over boligens indbo og sølvbeholdningen i det aflåste skab. En del af optegnelserne er skrevet på latin – især de gejstlige noter og de klassiske citater. De latinsksprogede dele er oversat til dansk på deres rette plads blandt optegnelserne, men gengives samlet på latin bagest i bogen. Niels W. Bruun står for oversættelse og udgivelse af den latinske tekst.

Seniorforsker, ph.d. Margit Mogensen har skrevet indledningen, som hun selv betegner som en appetitvækker til at udnytte optegnelserne.

Førslvedegnens optegnelser byder da også på en stor rigdom af kultur- og landbohistoriske detaljer fra hverdagslivet i Sydsjælland, som anvendt rigtigt kan hæve stoffet over det personalhistoriske og sige noget alment om livsvilkårene i Danmark i slutningen af 1600-tallet. Blot dagbogens alder gør den interessant i udgivelsessammenhæng.

Noget, der forekommer mig umiddelbart tillokkende, er at få klarlagt, hvordan degnens/handelsmandens økonomi hang sammen, hvordan bar han sig ad med at tjene penge, og hvorfor gjorde de andre bønder ikke det samme? I forbindelse med hans økonomiske aktivitet kommer degnen vidt omkring: til Korsør og Næstved, ja til København, men nordpå kommer han ikke gennem et skovbælte, der bl.a. grænser op til hans sogn. Virkede skoven virkelig så stærk som fysisk barriere for socialt samkvem? For landbohistorien vil angivelserne af såtid, udsæd og høstudbytte være et vigtigt fikspunkt for fremtidige diskussioner af disse forhold. Men udover det nævnte er der meget mere at hente i optegnelserne for den læser, der er interesseret i dagliglivet i Danmark for 300 år siden.

Degnens optegnelser er ikke nedskrevet med et publikum for øje, så det, han ønskede at huske, blev blandet noget sammen i bogen, som årene gik. En sådan bog læser man ikke i et stræk, den studerer man, og kniber det i første omgang med tålmodigheden, så er optegnelserne, som de nu foreligger, en indbydende bog blot at se på og blade i med dens mange, gode illustrationer.

Johannes Møllgaard

**Kirsten Lindberg:
Sirenernes Stad København.
By- og bygningshistorie før 1728**

Bind IV Christianshavn. Ebeltoft 1998. XV + 405 s., tegninger og kort. Engelsk resumé 10 s. ISBN 87-89224-35-3. Kr. 348,-.

Dette fjerde bind af Kirsten Lindbergs stort anlagte værk om Københavns bygningshistorie indtil 1728 handler om Christianshavn. De tre første bind, der omfatter byens ældste del på Sjælland, blev anmeldt i »Folk og Kultur« 1997.

I fjerde binds første afsnit fortælles om Christian den 4.s planer om grundlæggelsen af den nye by og om dens udvikling som selvstændig købstad indtil inddragelsen under København 1674. Derefter følger bogens hovedafsnit om tiden 1674-1740. Her beskrives vanskelighederne med at få nogen til at bygge på de fugtige,

ofte oversvømmede grunde og om udbygningen af befæstningen, anlæg af gader, erhvervsforhold, de skiftende ejere, bygningstyper og boliger, samt en gennemgang af udvalgte bygninger i de to bydele, »Nederbyen« og »Overbyen, på hver sin side af kanalen, der gennemskærer byen. Sluttelig følger konklusion og oversigter over de anvendte kilder og registre.

Ligesom i de tre første bind har forfatteren også i bindet om Christianshavn fremlagt værdifulde iagttagelser og givet indblik i datidens byggemåde og huskonstruktioner. Mens Danmarks Riges Historie blev brugt som grundlag for beskrivelsen af den almene historie, er der for Christianshavns vedkommende brugt forskellige værker, men mærkværdigvis er den nyeste og bedst å jourførte beskrivelse, Harald Langbergs afsnit i Historiske Huse på Christianshavn ikke brugt. Prioritetsvurderinger, skifter, skøder, og for den senere del af perioden også brandtaksationer udgør det vigtigste kildegrundlag, som ikke kun er nærlæst, men udnyttet til mindste detalje.

Til de meget indgående beskrivelser hører instruktive rekonstruktionstegninger af udvalgte huse. Forfatteren fremhæver, at tegningerne er »signaturtegninger«, det vil sige »skematiske/symbolske fremstillinger«. De må derfor bruges med største forsigtighed, da de hviler på kilder af meget uensartet sikkerhed. De pæne regelrette tegninger kan let forlede en til at tro, at de sammentegnede huse, de viser, så således ud i virkeligheden Usikkerhedsfaktorer ved brugen af de nævnte kilder kan forekomme i tolkningen af deres udsagn, i oplysningernes omformning til tegninger og i afstanden i tid mellem de forskellige kilder. Bebyggelsen på grundene matr. nr. 195-205/1689 i Sofiegade er således rekonstrueret på grundlag af et skifte fra 1730 og vurderinger fra 1702, 1703, 1712, 1713, 1728 og 1740. Disse mange sammenbragte oplysninger er fastholdt på tegninger af planer og facader, men en sådan kombination er syntetisk og har formentlig aldrig eksisteret i virkeligheden.

Et andet eksempel, der hviler på et mere sikkert grundlag, er konstruktionen af be-

byggelsen på matr. nr. 102/1689, hvor kilden er en vurdering fra 1730. Her er samtlige 14 bygninger beskrevet på samme tid, og i modsætning til det før nævnte eksempel hvor hvert hus havde sin ejer, havde storgrunden nr. 102/1689 kun en ejer. Han boede i sin egen gård ud mod hovedgaden, Overgaden oven Vandet, mens der langs grundskellet såvel mod Sofiegade som mod Dronningensgade var opført en længe, og de var begge opdelt i seks mindre huse til udlejning. Denne ikke ualmindelige bygningstype viser, hvordan ejerne af storgrundene kunne finansiere bygge- og opfyldte kravet om opførelse af beboelseshuse mod hovedgaden og mod side- og baggade. Forfatteren fremhæver utallige gange, at Christianshavn var fattigere og i det hele økonomisk ringere stillet end den gamle by, og at grundejerne ikke var idealistiske, men fæle spekulanter, der kun byggede for at tjene penge. I den retning var der imidlertid ingen større forskel på grundejerne i København og på Christianshavn. Det var som altid håbet om økonomisk vinding, der spillede den afgørende rolle for grundejerne.

De mange velbyggede, endnu bevarede gårde og huse, f.eks. de enestående renæssancegårde i Strandgade og andre steder på Christianshavn tyder ikke på, at den nye bydel var ringere, og de anførte oplysninger herom er lidet overbevisende. Oplysningerne er anskueliggjort ved skemaer og procentberegninger, men selv om de er fortolket og brugt efter bedste overbevisning, bliver de ikke mere sikre af at blive indarbejdet i skemaer

Brugen af bogen er ikke gjort let, idet grundtaksten af 1689 anvendes som grundlag for omtalen af de enkelte bygninger. Gadenummer oplyses kun sjældent, og vil man finde husets placering, må man omvejen over stedregister, matrikelregister eller kortene. Et jævnføringsregister, som viser grundenes skiftende matrikelnumre gennem tiden savnes, og man henvises i stedet til Ramsings kvarterbog eller Groves værk om København efter branden i 1728, mens registret i Historiske huse på Christianshavn tilsyneladende ikke er forfatteren bekendt.

Forfatterens store arbejde med at læse de gamle kilder er smittet af på bogens

tekst. Stednavne staves således på »gammel-dags« måde, hvad de ikke bliver mere historiske af, og mange forældede genstandsbetegnelser bruges, ganske ofte med vedføjte forklaring, men lige så ofte uden, og mange er ikke nævnt i ordlisten, som lovet i indledningen. Der er adskillige fejllæsninger og uforklarede ord: »... en økse med skafthus« skal vel være skafthul, »terkel« tærskel, »Næstved« (s. 17) angiver ikke bynavnet, men betyder »ved siden af«, og de besynderligste sproglige nydannelser forekommer, som f.eks. »ligningen«, der bruges om huse, der ligner hinanden, og husets »ringhed«, der betyder, at det er ringere! Man føler, at teksten ikke er så gennemarbejdet som i de tidligere bind, og sproget misklædes af nutidig jargon. Forfatteren er »ikke bleg for« »i første ombering« »at skulle have noget klinket«!

Det er prisværdigt, at bogens illustrationer alle er forfatterens egne tegninger, men det ville være oplysende for læseren at se nyere billeder af udvalgte bygninger som supplement til tegningerne, der alle viser forholdene i 1700-årene.

Poul Strømstad

Lindhard Hansen:

Et liv med mange fugle og få penge

Redigeret af Sven Thorsen. 137 sider, ill. Forlaget Skippershoved. ISBN 87-89224-31-0. Kr. 168,-.

Det er fuglene, der er i centrum i Lindhard Hansens erindringsbog »Et liv med mange fugle og få penge« med undertitlen »Slotsvægteren fortæller«, for han var i sin tid en kendt ornitolog, bl.a. indlagde han sig for-tjeneste, da han i 1957 begyndte en systematisk eftersøgning af trafikdræbte dyr på de lollandske veje. Men man får nu også meget andet at vide i bogen. Om at være arbejderbarn i Sakskebøing, om en fattig opvækst, om uddannelsen til maler, og til skovfoged, og tilsidst jobbet som slotsvægter m.m. på godset Krenkerup (som fra 1815-1938 hed Hardenberg). Her herskede den ekscentriske greve Heinrich Ludvig Erdman Georg Haugwitz Hardenberg Reventlow, en skør kugle kan man forstå.

Lindhard Hansen fortæller nøgternt og

ligefrem, men også med en lun og veludviklet sans for den lille detalje, som oplyser fremstillingen: Fodermesteren der spiste pindsvin og holdt dem på stald, Lindhard Hansen mener at kunne huske de skreg. De forskellige toner, der lød, når det regnede og dråberne fra det utætte loft ramte de opstillede dåser på loftet af købmandsgården i Saksøbing, hvor Lindhard Hansen havde plads som dreng. Og dengang Lindhard Hansen af konditoren blev kommanderet til at være hest, så konditorens søn kunne få prøvet sin kørepisk; sådan kunne man behandle arbejderbørn. Visse temaer går igen i bogen, man får bl.a. en del at vide om, hvordan synet på personlig renlighed og mangel på samme ændrer sig i hans levetid.

Det er en interessant og fængende bog, rig på oplysninger. Men det bærende er fuglene, det var dem, der gav hans liv vinger.

Eske K. Mathiesen

Søren Mulvad:

Seem Sogn. Folk og tilskikkelser i 1000 år. Af et grænsesogns historie

242 sider, ill. Varde, Historisk Samfund for Ribe Amt 1998. ISBN 87-89085-33-7. Kr. 150,-.

Søren Mulvad har i bogen »Seem Sogn. Folk og tilskikkelser i 1000 år. Af et grænsesogns historie« leveret et myldrende men alligevel overskueligt værk med historier, beretninger, dokumentationer, sagn og mange gode billeder. Nogle forhold gør han meget ud af, de fattiges f.eks. og tiggernes, det er udmærkede afsnit. Ansigt dukker frem af historien, adskillige får lov at fortælle lidt af deres historie.

Mange kender mest Seem sogn som noget man kører igennem inde fra landet til Ribe. Jeg gjorde det i tre år, da jeg boede i Gram og gik i skole i Ribe. Skallebæk Brugs er for mig uløselig knyttet til nogle problemer i Xenofons Anabasis, for man sad jo og prøvede at indhente de forsømte lektier, mens rutebilen raslede afsted.

Men ved at læse denne bog får man sandelig et andet syn på Seem end den søvndrukne lektielæsers. Næste gang vil man ikke kun tage den lige vej. For nye og

gamle beboere i Seem vil bogen være en guldgrube. Den er forsynet med en kilde-redegørelse samt sted-, sag- og navne-register.

Alle Seems seværdigheder er ikke kommet med, det er f.eks. ikke rigtigt, som Mulvad anfører, at gymnastikinspektør Else Thomsen er den eneste fra sognet, der er kommet med i Biografisk leksikon. Det er pastor Søren Krarup skam også. Og i den næste sognehistorie fra Seem vil der utvivlsomt være et fyldigt kapitel om ham, både som præst i sognet og som landskendt fæ.

Eske K. Mathiesen

Alan Hjorth Rasmussen:

Tand for tunge ...

Modstandskampen i Gundsø 1940-45 – SIS – Secret Intelligence Service i Danmark 1941-45. Jyllinge, Fjordmuseet og Lokalhistorisk arkiv for Gundsø, 1998. 208 sider, ill. ISBN 87-90243-4-08. Kr. 205,-.

Bogen er delt i to dele, som angivet i titlen. Den første del handler om modstandsbevægelsen i den nuværende Gundsø kommune, hvor der blev oprettet en døgningsgruppe og 5 militære ventegrupper, som var fuldt bevæbnede, men først skulle træde i funktion ved krigens afslutning. De hændelser, som skete i området var derfor modtagelse af våben, 94 containere nedkastet ved Hove Mølle og Hove Overdrev i foråret 1945 samt nogle mindre sabotagebrande.

Man kunne fristes til at tro, at denne del kun har lokalhistorisk interesse, men der er efter mit skøn også tale om en repræsentativ beskrivelse af, hvordan modstandsbevægelsens rekruttering og opbygning af ventegrupper i landsognene er foregået.

Anden del har også sit udgangspunkt i lokalområdet nemlig »nazisten i Østrupbæk«: En dame, som havde et gammelt bondehus ved Østrup, som hun mest benyttede som sommerhus – og som ofte fik besøg af tyske officerer. Hun blev i Roskilde-udgaven af det illegale blad »Budstikken« hængt ud som tyskvenlig og ivrig nazist, men i virkeligheden var hun medarbejder ved den engelske efterretnings-

tjeneste, SIS. Hun havde bl.a. ladet sig ansætte ved det tyske luftvåben i Kastrup og smuglede værdifulde, hemmelige flyvekort ud derfra.

Hun blev imidlertid afsløret, arresteret og ført til påvisning i sit hus i Østrup. Det var en mørk og tåget nat, og det lykkedes hende at stikke af ud over markerne, og for at gøre en lang historie kort, at komme til Sverige.

Denne kontakt til SIS har Hjorth Rasmussen fulgt op gennem omfattende arkivstudier – med speciel adgang til en række af de endnu ikke åbne, fx de danske efterretningsofficerers »Stockholmsarkiv«. Det er lykkedes ham at trevle den danske gren af den engelske Secret Intelligence Service op. Det er en del af den engelske efterretningstjeneste, også kendt som MI 6, som i dansk besættelsestidshistorie hidtil nærmest kun har været nævnt i bisætninger. Sagen var, at en anden tjeneste, SOE, som blev oprettet under krigen med den opgave at understøtte de lokale modstandsbevægelser på fastlandet, havde fået en slags monopol i Danmark også til at drive efterretningsvirksomhed. Det var SOE, som sendte faldskærmsagenterne og leverede våbnene, og som havde kontakten til sabotagegrupperne; på grund af at denne organisation fungerede så godt, fik den også overladt efterretningsarbejdet. Det er SOE's arbejde, danske besættelsestidshistorikere især har beskrevet, og det faktum, at SIS havde over 100 aktive spioner arbejdende i Danmark, og fra Danmark i Tyskland, allerede før den danske, SOE-relaterede modstandsbevægelse var opfundet, er først blevet offentligt kendt gennem Hjorth Rasmussens grundige arkivstudier. Det ændrer lidt ved proportionerne.

G. Nellemann

Niels Knud Liebgott:

Danmark i Middelalderen

København, Sesam, 1998, 230 sider rigt ill. ISBN 87-11-13050-4. Kr. 299,-.

Året 1999 er udnævnt til »Middelalderår« – derfor formentlig denne bog netop nu.

Middelalderen er en spændende epoke med blodige stridigheder om magten, ikke

kun kongsemner imellem, men også mellem kongemagt og kirke. Men det er også et periode med et blomstrende kunst- og kulturliv.

Det var også i middelalderen nationalstaterne tog form, og den samfundsstruktur, som i hovedtrækkene var gældende frem til vore oldeforældres tid, blev skabt.

Gennem de skriftlige kilder, de mange kirker og slotte med en del bevaret inventar skildres forholdene hos konge, adel og kirke, og middelalderarkæologerne har i den sidste menneskealder dertil fremdraget et rigt materiale om almindelige menneskers dagligliv. Det drejer sig om 550 år, fra Harald Blåtand til Frederik 1. – eller fra Ansgar til Hans Tavsens om man vil.

Liebgott's bog er flot, velskrevet og vel-disponeret. Den er inddelt i en række saglige kapitler, som hver fører os fra vikingetiden til reformationen inden for deres område: befolkning, erhverv, adel, kirke osv.

Det er populærvidenskab af bedste skuffe, skrevet på det overskud man skal have for at fortælle bredt – og korrekt.

Bogen er flot, med mange illustrationer. Langt de fleste er i farver, fra Nationalmuseets fotografier og Jens Jørgen Frimand, og hvor fotografier ikke findes har Beth Beyerholm og Flemming Bau fyldt ud med rekonstruktioner i tegning og akvarel.

Indholdsfortegnelsen er detaljeret, men overskuelig, og der er et meget finmasket register til sidst. Og naturligvis tidstavle, kongeligt stamtræ, billedfortegnelse og literaturliste.

G. Nellemann

Carsten Tage Nielsen og

Torben Weinreich: Kulørt historie – krig og kultur i moderne medier

Roskilde Universitetsforlag 1998, 181 s. ISBN 87-7867-048-9. Kr. 178,-.

Kulørt historie er elvte bind i skriftrækken *Humanistisk Historieformidling* fra Center for humanistisk historieformidling på Danmarks Lærerhøjskole. De foregående bind har fokuseret på, hvordan historien og litteraturhistorien formidler fortiden i en række sammenhænge. Flere af bindene har introduceret diskussionen om *erindrings-*

politik og erindringspleje. Det er en diskussion, som aldrig rigtig har fået luft under vingerne herhjemme. Men med disse ellevise bind er der nok lagt i kaminen til en længere diskussion af forvaltningen af tradition og fortidsoverlevering i det hele taget.

Kulørt var det ord man tidligere hæftede på den underlødige presse. Det kulørte kom sikkert fra de mediers brug af farvetryk, men ikke mindst fra de bloddrypende og meget farverige historier man kunne læse i dem. Og emnet for dette bind er kulørt i flere betydninger af ordet. Bogen falder i to større essays, som kun nødtørftigt bindes sammen af netop *den kulørte historie* som begreb. Carsten Tage Nielsen undersøger i sit essay en række amerikanske film, som alle handler om Vietnamkrigen, og Torben Weinreich undersøger i sit den formidlede klassiker i form af omskrevne og illustrerede værker fra fortidens litterære skatkammer.

De medier de to forfattere tager op, filmen, børne- og ungdomsbøger og tegneserier, har det tilfælles, at de ikke betragtes som legitime formidlingsmedier for den *lødige historie*. Deres ærinde er heller ikke at beskæftige sig med formidling af historie i den snævre betydning: hvad skete der? Deres ærinde er at pege på, at disse folkelige medier tager sig af et helt andet felt, som de muligvis er ene eller i hvert fald meget alene om at varetage. For Vietnamfilmernes vedkommende udpeges *erindringsplejen* som det centrale, og for klassikernes vedkommende udpeges *traderingen af grundfortællingerne* som det centrale. Der er altså tale om processer, som er meget vanskelige at få hold på, men som ikke af den grund er mindre betydningsfulde end det at fortolke fortiden.

Carsten Tage Nielsen gennemgår otte amerikanske Vietnam-film fra *Green Berets* (1968) til *Heaven & Earth* (1993). Han eftersøger i sine analyser ikke om filmene skildrer Vietnam-krigen rigtigt eller realistisk. I hvert fald spiller det en bevist underbetonet rolle. Han beskæftiger sig med det billede, filmene giver af amerikanernes andel af krigens erindring. Er de amerikanske soldater helte for en god sag som i John Waynes skikkelse? Eller er de brikker

i et nærmest surrealistisk spil, hvor de brudtaliseres uden nogen højere mening? Forsøger filmene at forsoner veteranerne (blandt publikum) med deres skyldfølelse? Forsøger de at finde en ny mening med de frygtelige erindringer?

Man kan sige, at Carsten Tage Nielsen anlægger en metasynsvinkel på dette stykke filmshistorie, hvor de alle indgår i en femogtyveårig bearbejdning af et nationalt traume. Filmene er alle produceret kommercielt og er derfor ikke et udtryk for en samlet (f.eks. statslig) politik. Filmene er blevet til, fordi selskaberne har troet på, at de kunne sælge billetter. Og det har de fleste af dem gjort. Denne evne til at sælge billetter ses som et tilnærmet mål på deres evne til at gå ind i den folkelige erindring og understøtte eller ændre dens retning ved at tilbyde rollefigurer og fortællinger, som bevidst eller ubevidst bearbejder de store traumer. Synsvinklen er spændende som idé. Problemet er, forekommer det mig, at det er svært at komme ret meget dybere end ret indlysende iagttagelser. Og Carsten Tage Nielsen har det særlige problem, at han tilsyneladende selv er ret vild med krigsfilm, men har et tvetydigt forhold til denne lyst.

Torben Weinreichs essay hedder »De udødelige – litteraturens klassikere i formidlingsstrategisk perspektiv«. Overordnet handler det om, hvilke bestræbelser der bliver iværksat for at nye generationer vedblivende læser den gruppe af værker, som dannelseseliten mener er udødelige klassikere. Praktisk handler essayet om kanon-diskussionen på baggrund af Haarders kanon-udvalg, om klassikere der bliver skrevet om for børn og unge og om tegneserie-serien *Illustrerede klassikere* (1955-76).

Weinreich forholder sig åbent og ret pragmatisk til problemet. Han ser det ikke i første række som et *dannelsesproblem*, men som en kulturelt *traderingsproblem*. Litteraturen indeholder en lang række skikkelser, problemkomplekser og fortællinger, som udgør en løbende kommentar og bearbejdning af vores kultur. Undervejs smides der ud og føjes til. Men der er hele tiden en sådan kulturel fællesmængde. For at kunne aflæse vores kultur, for at føle sig hjemme i den og få identitet i den, er

disse skikkelser, problemkomplekser og fortællinger uomgængelige.

Set på denne baggrund er klassikere ikke så meget noget, som er knyttet til forfatterindivider. Shakespeare har naturligvis skrevet et skuespil, som hedder *Hamlet*. Og det skal naturligvis som klassiker overleveres i en tekstlig acceptabel form. Hvad enten det nu er på sekstenhundredtals-engelsk eller moderne dansk er det en tekst for de få. Historien om Hamlet derimod er ikke Shakespeares ejendom, den er forlængst gået over i en anden form. Den eksisterer som en fortælling, man kan referere til uden nødvendigvis at have læst Shakespeare. Som plot, som karakter, som problem bør den også formidles, mener Weinreich. Og hertil er bearbejdede udgaver og *Illustrerede klassikere* slet ikke så ringe, som man skulle tro.

Både de bearbejdede klassikerudgaver fra de store forlag og *Illustrerede klassikere* produceres ikke mindst af kommercielle grunde. Men bearbejdningerne har også et pædagogisk perspektiv, som ofte gør bearbejdningerne til udmærkede historier, som faktisk fastholder centrale dimensioner ved den oprindelige historie.

Denne positive revurdering af de meget udskældte serier ser Weinreich som et udtryk for *den anden socialdemokratiske kulturpolitik*. Set med hans øjne var der to linjer i partiets holdning til kulturarven: en linje som mente, man burde satse på opbygningen af en egentlig arbejderkultur og en anden linje, som accepterede den overleverede kultur, om den var borgerlig eller ej og mente, at den gode kultur skulle være et tilbud til alle. Bortset fra, at han tegner dette billede lovlig forenklet, er hans pointe vigtig: akcepten af en fælles kultur fremmer integration. Det handler om, hvordan man arver: overtager man ubeset eller forholder man sig kritisk. Dét var også en dimension i Socialdemokratiets diskussion.

Kulørt historie peger sammen med flere andre bind i serien på et forhold, som historikere har været svagtseende overfor, men som traditionsforskere, litterater og folklorister længe har været opmærksomme på, nemlig at videnskaben kun er af meget begrænset rækkevidde. Erindring, identitet og kulturel overlevering

spiller en helt afgørende rolle i bearbejdningen og fortolkningen af fortiden.

Morten Thing

Knud Prange (red.):

Det store i det små

København, Lokalhistorisk Afdeling. 10, 1997. 352 sider, ill. ISBN 87-88510-04-2. Kr. 250,-.

Hvordan afspejles det store og det generelle i det små, hvor det oftest er lettest at se? Hvordan reagerer lokalsamfundene på generelle samfundsmæssige forandringer og på centralmagts påfund? Hvordan påvirker det små måske det større? Denne problemstilling har været udgangspunktet for bogens 17 forfattere, de allerfleste historikere ansat ved højere læreranstalter eller i private virksomheder.

Anledningen til bogen er, at Lokalhistorisk Afdeling under Københavns Universitet fyldte 25 år i 1995.

Bogens titel kan godt antyde en meget traditionel og efterhånden passé holdning til lokalhistorien: At lokalhistorien blot skal levere byggesten til righistorien, og at lokal historie udelukkende er studiet af righistoriens genspejling på et »lavere niveau.«

Det er heldigvis ikke tilfældet. Forfatterne løser opgaven ud fra vidt forskellige vinkler og måder at bruge lokalhistorien på. Der er flere debatterende indlæg: Niels Hybel lægger ud med at beskrive, hvordan lokalhistoriske studier har nuanceret billedet af den senmiddelalderlige kriseperiode i Europa og sat spørgsmålstegn ved den demografiske teori om dens årsager, den onde spiral fra befolkningsvækst, opdyrking af marginaljorde, udpining, sultende og sårbare masser, som var lette ofre for epidemier til faldende produktivitet.

John T. Lauridsen giver en kort, lidt grov, men også selvironisk karakteristik af historieforskningens lange siksakkurs på universiteterne fra det dogmatiske i retning af større bredde, forståelse for formidlingsaspektet og også mod til at beskræftige sig med lokalhistorie. En konkret familieskæbne kan være med til at nuancere det hidtil fremherskende billede af vandringen fra land til by i de midterste årtier af dette

århundrede. Der bør være plads til subjektive, men i nogle tilfælde nok så afgørende faktorer i samfundsudviklingen.

Kim Furdal efterlyser i sin artikel teoretisk funderede diskussioner om, hvordan lokalhistorien skal skrives og en mere bevidst kobling mellem righistorie og lokalhistorie. Alt for mange lokalhistoriske studier har den stiltiende forudsætning, at den generelle historie er den vigtigste faktor for lokalsamfundet. Det vidner om manglende respekt for lokalsamfundet som et samfund i sig selv, der bør studeres ud fra sine egne forudsætninger og præmisser. Kim Furdal foreslår at skæve til nabovidenskabernes antropologi og især etnologis brug af begreberne netværks- og aktivitetsfeltsanalyser. Denne metode afprøver han i artiklen på Sdr. Bjert sogneråd. Som ung håbefuld kandidat oplevede han, at hans medbragte historisk/politologiske begrebsapparat kom sørgeligt til kort, da han skulle nå ind til en forståelse af sognerådets arbejde og væsen i tiden før kommunalreformen og begribe, hvad der egentlig var baggrunden for udtrykket »De gode, de onde og dem fra Agtrup Skov.«

Johannes Møllgaard, der ligesom Kim Furdal har en etnologisk ballast, bruger også aktivitetsfelter som arbejdsredskab i sin skildring af bondestandens dannelsesproces fra at være en slags livegne til at blive betragtet som personer og medborgere i perioden 1500 til 1800.

Resten af artiklerne er mere traditionelle, men gedigne og velskrevne skildringer af så forskellige emner som købstædernes økonomiske vilkår og modsætningen mellem by og land i 1700 tallet, arbejderopstand på geværfabrikken i Hellebæk i begyndelsen af 1800 tallet, vejforhold på Frederiksberg, jysk lokalbefolknings håndtering af navnelovgivning i 1800 tallet og urbaniseringsprocesser i Sverige 1500-1700 og i dette århundrede. Ingrid Markussen demonstrerer, hvilken guldgrube en enkelt uanselig protokol kan være. På baggrund af en skoleprotokol på Jægerspris Lokalhistoriske Arkiv giver hun et nyt og spændende indblik i skoleforhold før 1814 loven. Nærlæsning af protokollen giver indblik i, hvordan skolegangen rent praktisk var organiseret, hvordan den blev udnyttet af børn med forskellig baggrund,

og hvordan læreprocessen egentlig foregik.

Jørgen Mikkelsen, Knud Prange og flere med dem gør godt og instruktivt rede for deres kildebrug og eventuelle faldgruber. Flere af forfatterne er gode til »at få krognen i læseren.« F.eks. Sven Lilja, der elegant indleder og afslutter sin artikel om urbaniseringsprocesserne i Øster- og Västergötland med en medrivende skildring af den ulykkelige drengs skæbne, der var årsagen til Linköpings dramatiske brand år 1700. Artiklerne er for de flestes vedkommende behagelig fri for indforstået fagsprog. Dog kunne Lars Nilssons brug af svenske urbaniseringsbegreber som municipalsamhälle, köping, stadsbildning, städer og ort godt have fået en forklaring med på vejen. De kan ikke forudsættes at være kendte begreber for en dansk læser. Bogens øvrige artikler er på en gang personalhistorie og lokalhistorie. I kraft af deres personskildringer tegner de også et billede af en tid og nogle levevilkår, der for de flestes vedkommende fænger i kraft af, at det er mennesker af kød og blod, det handler om. Vi får fortalt historien om en af de første kvindelige lokalpolitikere i København, en teologs skabelsesberetning, en degneenes tilværelse, en uheldig glarmester og en omskiftelig kvindeskæbne i 1800 tallets købstadsmiljøer på Langeland og Lolland.

Forfatterkredsen tilhører, eller har været, med, en kollokviekreds, som blev dannet for 14 år siden af en gruppe studerende ved afdelingen. Bogens bidragydere afspejler den kontaktoverflade, som lokalhistorisk afdeling har opbygget. Kun en af forfatterne slår sine folder i den lokalhistoriske verden. Der bedrives ellers megen spændende lokalhistorie på lokalmuseer og arkiver. Flere bidrag fra disse institutioner ville have givet et mere dækkende billede af den lokalhistoriske forskning idag.

Lise Høyrup

Lulu Hjarnø:

»Rødderne« fra Blågårds Plads

Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg 1998. 122 s. ISBN 87-7780-199-7. Kr. 148,-.

Foranlediget af mediernes behandling af vold og kriminalitet knyttet til unge 2. ge-

nerations-indvandrere rejser Lulu Hjarnø spørgsmålet, om gruppen af unge 2. generationsindvandrere på Blågårds Plads på Nørrebro i København kan identificeres som en ungdomsbandedannelse – således som det kraftigt antydes i medierne.

Bogens første del er en indkredsning af begrebet ungdomsbande samt en præsentation af teorier om, hvilke forhold der kan føre til sådanne bandedannelser. Begreberne ungdom, gruppe og bande behandles kortfattet i adskilte afsnit, ud fra hvilke LH bestemmer begrebet »ungdomsbande« som »en gruppe unge i alderen ca. 15-25 år, der er knyttet til hinanden gennem en kommunikativ interaktion omkring fælles mål, normer og værdier, der er afvigende i forhold til majoritetens i en kriminel og voldelig retning, der er territoriemæssigt afgrænset, og som til en vis grad har en hierarkisk organisationsstruktur«. Efterfølgende redegør LH for forskellige teorier med fokus på socialisering, gruppedannelse, social arv og marginalisering, subkultur, anomi og social identitetsteori. De primære inspirationer er Bermingham-skolen, R. Merton og H. Tajfels. Det fælles for disse teorier finder LH i deres fokus på socio-økonomiske forskelle og det træk, at individet søger positive selv billeder og som følge deraf søger steder hen, hvor dette kan opnås.

Interviews, deltagerobservation og uformelle samtaler med unge involveret i konflikten samt myndigheder med primær vægt på politiet danner sammen med andre kilder som officielle dokumenter, avisartikler m.v. det empiriske grundlag for udforskningen af bogens hovedspørgsmål. Den anden del af bogen indledes med en kortfattet beskrivelse af Nørrebro's historie og følges op af et mere beskrivende afsnit om, hvordan de unge 2. generationsindvandrere og politiet forklarer sammenstødet på Blågårds Plads i 1997. Ved omfattende brug af citater giver LH de involverede mulighed for at levere deres version af historien.

I de følgende kapitler 9-12 analyseres på baggrund af de unges udsagn, om de kan forstås som det, der i den første del af bogen blev defineret som ungdomsbande, subkultur og anomi – også deres sociale identitet udforskes. Hver teori får sit kapi-

tel, men da begreberne heller ikke her føjes klart sammen, kommer kapitlerne til at fremstå meget adskilte. Samtidig er der en vis empirisk overlappning, hvilket hænger sammen med de træk, der tidligere blev udpeget som det fælles for begreberne. En diskussion af analyserne i forhold til hinanden kunne have gjort det klart, hvorfor forfatteren mener, at det er nødvendigt med de mange teorier for at belyse problemstillingen.

Et andet spørgsmål, der rejses i bogen er, hvordan man fremover kan forebygge lignende sammenstød. Svaret herpå er baseret på analysen af det første spørgsmål: at de unge gennem vold og berigelseskriminalitet sikrer sig en økonomisk levestandard, som de især på grund af diskrimination på arbejdsmarkedet ikke har mulighed for at opnå af legitim vej. En fortsat marginalisering af de unge, mener LH kan betyde, at det hun ser som løst organiseret bandedannelse med tiden kan udvikle sig til egentlig kriminel bandedannelse.

Det er en ambitiøs bog, der ønsker mange aspekter belyst. Det er derfor bredden snarere end dybden, der kommer til at præge bogen. Men der er stof nok til, at man fornemmer, at de unge ikke repræsenterer en egentlig »ungdomsbande« – der er ingen hierarkier, og de er løst organiserede. Dermed har forfatteren også besvaret den opgave, hun satte sig for. Bogen er Lulu Hjarnøs bearbejdning af sit speciale på cand.scient.soc.

Tina Kallehave

Jon Vedel: Miehernes Cirkus

Dansk cirkustradition belyst gennem Cirkus Miehe. København, Cirkusbyens forlag, 1998. 144 sider, rigt ill. ISBN 87-90778-00-6. Kr. 168,-.

Gennem tre generationer – fra begyndelsen af 1870'erne til 1958 – rejste familien Miehe hvert år omkring i Danmark med deres cirkusforestilling. Cirkus Miehe fik efterhånden ry for at repræsentere den ægte cirkustradition, som blev fastholdt af ledelsen, men naturligvis blev påvirket af samfundsudviklingen. Som det ses af bogens undertitel, har Jon Vedel valgt

Miehernes cirkus som eksempel til belysning af dansk cirkuskultur, og det er et godt valg.

Cirkus Miehes historie fortælles kronologisk i 25 små afsnit, hvert med en beskrivende overskrift. De fleste overskrifter dækker meget godt afsnittets indhold, f.eks.: »Fra Pfänner til Kolzer – krise i Cirkus Miehe (1919-22)«, men enkelte har kun en spinkel forbindelse til teksten, f.eks.: »Et elsdyr ved navn Harry«, eller: »Lille Louises mysteriøse kæmpefodsving«, som er titler på enkeltnumre i forestillingen. I nogle afsnit forlader Jon Vedel kronologien og behandler et delelement lidt mere fyldigt. Det gælder f.eks. Ballet og pantomime (s. 63-72), Cirkusreklame (s. 45-47) og Brdr. Miehe (s. 57-62). Den sidste digression er den mest vellykkede, men skæmmes desværre af en uopdaget trykfejl i overskriften (s. 57).

Bogen bygger på et omfattende kilde-materiale, hentet fra politiets pasprotokoller og Heinrich Miehes »pasbog« samt fra anmeldelser og interviews i lokale aviser. Desuden er benyttet erindringer af Johs. V. Jensen, Bech Daucke og Dora Miehe. Alle henvisninger registreres i form af noter. Det gælder også kildesteder i den trykte litteratur, hvor henvisningerne typisk består af et forfatternavn og et sidetal. Bogens fulde titel opsøges derefter i den trykte litteraturliste. Desværre virker dette system ikke i alle tilfælde, fordi der henvises til bøger, som ikke er med i litteraturlisten, f.eks. s. 123, note 4: »Geert N. Nielsen m.fl.«, s. 128, note 18: »Bernhard Jensen ... « og s. 131, note 27: »Gassmann« (skal være: John B.E. Gasmann).

Bogen er rigt illustreret med ca. 100 sort/hvide fotografier, nogle fra lokalarkiver i Jylland og mange fra de store danske cirkushistoriske billedsamlinger, Enevigs Samling og Barlys Arkiv.

De mange illustrationer i varierende størrelser har vanskeliggjort bogens tilrettelægning, så helhedsindtrykket virker en smule kaotisk, men bogen har sin varige værdi i de mange kildehenvisninger til cirkusfamilien Miehes historie gennem tre generationer.

Ib Varnild

John Erichsen (red.):

Frilandsmuseets fynske vandmølle

Frilandsmuseet – Greens Forlag 1998. 135 sider, ill. ISBN 87-87831-76-7. Kr. 150,-.

I 1943 begyndte Frilandsmuseet sine forberedelser til flytning af vandmøllen ved Ørbæk å i Ellested sogn på Fyn, som hofjægermester Sehestedt Juul havde skænk-
ket til museet.

Mere end et halvt århundrede skulle der gå, før indvielsen af det færdige møllekompleks kunne finde sted. For Frilandsmuseet er lange spand af tid ikke et ukendt fænomen, og når man i dag ser det færdige resultat, er man næsten tilbøjelig til at anbefale en så langvarig proces. At processen var vellykket, kan man også opleve i Frilandsmuseets meget smukke publikation, som redegør for projektet i alle dets faser, af de medarbejdere som har været involveret.

Arkitekt Frode Kirk beretter om opmålingen i 1943, som var hans første store opgave på museet, om nedtagningen og flytningen i 1949 på efterkrigstidens besværlige vilkår og om genopførelsen på frilandsmuseet, der – som noget helt nyt – skulle være uden forsøg på at føre bygningerne tilbage til deres oprindelige skikkelse, men med alle de sætninger og skævheder som de havde fået i tidens løb. I konsekvens heraf skulle genindretningen heller ikke være en ældre rekonstruktion, men således som den så ud ved nedtagningen, med møbler og indretning fra 1890'erne. I 1964 kunne stuehus, vandmølle og bryggersbygning åbnes for offentligheden og for husets sidste beboer – møllerdatteren, som nu var blevet en ældre dame. At hun havde svært ved at forstå, hun ikke skulle overnatte i huset må opfattes af museet som bevis på et vellykket resultat.

En menneskealder senere var det økonomiske grundlag tilvejebragt for genopførelsen af gårdens udlænger takket være en donation på næsten 6 mio. kr. fra Tømerhandler Johannes Fogs Fond. Frilandsmuseets nuværende arkitekt Niels Erik Jensen, der stod for opgaven, beretter om processen, som man gik i gang med i spændt forventning, om det 50 år gamle dokumentationsmateriale var an-

vendeligt, og om det var muligt at hitte rede på det gamle træværk, der havde været deponeret i næsten lige så mange år. Det var det, og 6. maj 1996 kunne museet omsider indvi det færdige resultat.

I det efterfølgende kapitel fortæller museets tidligere leder Peter Michelsen om overvejelserne og om arbejdet med indretningen af møllegårdens stuehus. Resultatet beskriver han systematisk rum for rum. Det er lykkedes for museet at tilvejebringe næsten hele det indbo, som huset rummede sidst i 1890'erne, da møllen endnu var i normal drift og husstanden komplet.

Museumsinspektør Lene Floris skriver herefter om vandmøllens »grønne kulturhistorie«. Haveanlægget blev detaljeret beskrevet af museets gartner, som det så ud i 1949 og – gennem oplysninger fra møllens seneste beboer – som den så ud 60-70 år tidligere. Denne dokumentation blev i videst muligt omfang lagt til grund for haveanlægget på Frilandsmuseet. Om det så var de vilde planter omkring mølleanlægget, så blev de taget med, og potteplanterne inden døre er omhyggeligt genskabt med samme respekt, som er vist det øvrige indbo.

I bogens sidste artikel fortæller museumsinspektør Mette Skougaard om vandmøllens historiske baggrund, der kan tilbageføres til begyndelsen af 1600 årene og frem til elektriciteten kom i 1912-13, da »bønderne fik kværne og så gled det hele ud i ingenting.«

Faktisk har jeg kun lovord at sige om frilandsmuseets nye bog, der henvender sig til mange kategorier af læsere – også engelsksprogede, takket være et omhyggeligt resume af alle artikler. For den som står overfor dokumentation og flytning af en ældre bygning vil den være en uvurderlig håndbog, som omhyggeligt og detaljeret redegør for alle overvejelser og arbejdsprocesser og de praktiske problemer i forbindelse hermed. Når den samtidig hermed er spændende og levende læsning for den almindelige kulturhistorisk interesserede, skyldes det den helt utrolige omstændighed, at alle bidragydere aktivt har været med til det, de skriver om indenfor det lange tidsforløb. Redaktøren indleder hver artikel med en kort omtale af forfatteren og dennes baggrund for opgaven.

Dette er med til at gøre forfatteren til en fortæller, som læseren næsten sidder i stue sammen med. Bogen er veldisponeret, med fin sammenhørighed mellem tekst og et billedmateriale, der på een gang er fortællende og smukt i beskæring og i grafisk tilrettelæggelse.

Palle Friis

**Mette Skougaard og
Jesper Herbert Nielsen (red.):
Bondegård og Museum.**

Frilandsmuseernes teori og praksis

Rapport fra seminar i anledning af Frilandsmuseets 100-års jubilæum 1997. Landbohistorisk Selskab 1998. 204 sider, ill. ISBN 87-7526-194-4. Kr 168,-.

For Bernhard Olsen – grundlæggeren af Frilandsmuseet – var det en videnskabelig intention at »påvise den røde tråd, der går gennem udviklingen af den danske husbygning, særlig landbrugets, under menneskenes samvær med husdyrene og ildstedets skiftende former«.

En række nordiske bondegårdsforskere satte sig i anledning af jubilæet for at »tage tråden op« ved et seminar på Frilandsmuseet. Det er der kommet en bog ud af, med 13 forskellige bidrag om forskning og formidling af den landlige bygningskultur. Redaktionen har valgt at opdele rapporten i 3 hovedafsnit. I det første handler indlæggene om den tidligste forskning, der næsten samtidig tog sin begyndelse i de nordiske lande.

Bjarne Stoklund beretter om de danske forskere »fra Mejborg til Jespersen«, om deres teorier og metoder og om deres indbyrdes uenighed. Arne Lie Christensen fortæller om den norske forsker Eiler Sundt, der skabte begrebet byggeskik og om byggeskikkens udvikling i kampen mod industrialismen. Lena Palmqvist bidrager med en artikel om Nordiska museets tidligste undersøgelser og de dokumentationsprincipper Arthur Hazelius nåede frem til i diskussion med sine fagfæller

I andet hovedafsnit sætter Arne Bjørnstad »Skansens gårdar och hus i museologisk perspektiv« fra 1891, da Arthur Hazelius markerede de første huse som spor i

sneen og til i dag, hvor driften og den videre udbygning i det store hele følger grundlæggerens koncept.

Holger Rasmussen fortæller om Bernhard Olsen og Frilandsmuseets start, og Frode Kirk fortsætter med en beretning om problemer og erfaringer ved den videre »Genskabelse af bygninger og miljøer på Frilandsmuseet«.

Tonte Hegard beretter om »Trek av den norske friluftsmuseumsbevegelsens historie« fra 1881, hvor den første bondestue fra Telemark blev genrejst på Bygdøy og op til i dag, hvor Norge har 330 frilandsmuseer, som forvalter næsten 5000 forskellige bygninger. Norge har – mere end noget andet land i Norden – en naturlig tradition for at flytte rundt med sine træhuse efter behov. John Erichsen giver i sin artikel en række eksempler på, at denne tradition gennem 250 år har »efterladt sig markante spor i det danske kulturlandskab«, og at norsk landlig byggeskik med tjæret tømmer og med græs på taget stadig »taler til det danske hyggebegreb«.

Sidste hovedafsnit »tager Bernhard Olsens røde tråd op« igen i artikler af Peter Michelsen om Nationalmuseets bondegårdsundersøgelser fra 1940-60, Niels-Holger Larsen om »Bornholmske bøndergårde« og Espen Hedegaard om »Gårdprojektet – og de ældre fynske undersøgelser af den landlige bygningskultur på Fyn«. Gunnar Solvang bidrager herefter i »Registrering af en gård« med et konkret eksempel for anvendelse af et af Bjarne Stoklund udarbejdet undersøgelses- og dokumentationsprogram. Han slutter sin artikel med en vel argumenteret opfordring til en ny hårdt tiltrængt satsning, med nye registreringer og kortlægning og med en samlet indsats for at koordinere den ny viden med det omfattende materiale, der ligger og samler støv på vore museer.

Denne opfordring følges op i rapportens sidste artikel, hvor Jesper Herbert Nielsen, Mette Skougaard og Birgit Vorre beskriver »Nationalmuseets pilotprojekt til genoptagelse af bondegårdsundersøgelserne«. Pilotprojektet er en faglig metodisk videreudvikling af Nationalmuseets tidligere undersøgelser, som ud over den bygningsmæssige dokumentation søger at skabe et helhedsperspektiv gennem en kombi-

nation af historiske og etnologiske undersøgelser. Projektet anskueliggøres gennem konkrete eksempler fra de første undersøgelser på Djursland og Salling. Som bi-dragyderne selv er inde på, er Nationalmuseets pilotprojekt det absolut sidste udkald for at føre de gamle bondegårdsundersøgelser op til vor egen tid. Landbrugets udvikling har konsekvenser, der år for år fører til markante ændringer af driftsformer, landskab og bebyggelse. På en række områder vil det nok vise sig allerede at være for sent.

Rapporten om »Bondegård og Museum« giver ikke læseren et overskueligt og let fordøjeligt billede af frilandsmuseernes forskning og formidlingsvirksomhed. Dette er heller ikke meningen og er heller ikke stillet nogen i udsigt. Rapporten videregiver en række selvstændige bidrag fra det afholdte seminar. Gennem disse opsamles Bernhard Olsens »røde tråd«, og kompetente fagfolk kommer med deres bud på, hvorledes man kommer videre. De forskellige bidrag overlapper selvsagt hinanden på en række områder, men det er i virkeligheden interessant at læse, hvorledes begivenheder og teorier opfattes og fortolkes forskelligt fra land til land, fra museum til museum og fra generation til generation.

Det er også tankevækkende at læse, at 100 års forskningsmateriale kun er udnyttet og gjort tilgængeligt i meget ringe grad. Drømme om store publikationer blev ikke realiseret, og adskillige projekter blev ikke fuldført på grund af stillingsskift, omprioritering af forskningsmidler og – i mange tilfælde – alt for tidlig død.

Tiden er nu løbet fra store samlede værker. I stedet må man håbe på, at seminarets visioner om at gøre hele det omfattende materiale tilgængeligt ad elektronisk vej vil blive indfriet, til gavn for den videre forskning og for bevaringen af vores kulturmiljø.

Palle Friis

Anders Thornvig Sørensen: Et spørgsmål om suverænitet?

Danmark, landbruget og Europa, 1950-53. Auning, Landbrugshistorisk Selskab, 1998. ISBN 87-7526-184-7. Kr. 148,-.

Der findes næppe to temaer, der i dansk sammenhæng er så gennemanalyserede, sammen og hver for sig, som 1) det nationale, og 2) det danske landbrug; men til trods for dette er her bestemt ikke tale om suppe kogt på gamle ben.

Anders Thornvig Sørensen har med sin bog analyseret forholdet mellem det danske samfund, nationalstaten Danmark og de internationale forhold anno 1950-53 på en ny og spændende måde, som sætter dansk landbrug og dansk landbrugspolitik i europæisk perspektiv.

Bogen bygger på Sørensens historiske speciale fra 1997, og forfatteren er som sådan repræsentant for den nye generation af humanistiske forskere, som dele af den etablerede forskerverden er bekymrede for ikke slår til. Jeg vil mene, at denne bog må kunne dæmpe disse bekymringer. Bogen er velargumenteret og original.

Udgangspunktet er de nationale og internationale (landbrugs)politiske forhold i årene omkring etableringen af det, vi i dag kender som »landbrugsstøtteordningerne« – de hed i sin tidligste form »Den grønne plan«. Gennem bogens godt 150 sider føres vi igennem argumenterne, der lå bag Danmarks prioriteringer omkring »Den grønne plan«, argumenter der ansues som resultatet af forskellige magtbasers forhandling – nationalt og internationalt.

Sørensen griber det nærmest diskursanalytisk an, idet han viser læseren, hvorledes diskussionerne om udenrigspolitikken og den europæiske integration bruges som våben i indenrigspolitiske interessekonflikter. Han arbejder ud fra den såkaldte »Frontiertese«, der problematiserer efterkrigstidens nationalstats stadige valg mellem bevaringen af det mellemstatslige samarbejde og accepten af overstatslige instanser – valget mellem interdependens og integration.

Hvorledes skulle Danmark forholde sig til den nye verdensorden, der diskuteres internationalt efter Anden Verdenskrig. Det er det spørgsmål, det danske samfund skulle tage stilling til, bl.a. i forbindelse med dets stillingtagen til »Den grønne plan«. De holdninger, der lå til grund for først Danmarks afvisning af og senere tilslutning til »Den grønne plan«, viser sig at have rod i dels de forskellige danske livs-

former, dels i det komplekse politiske spil mellem de toneangivende europæiske nationer (også kaldet »De Seks«).

Som titlen udtrykker, handler det om suveræniteten – på alle niveauer viser det sig. Fra magtbalancen mellem arbejdere, bønder og middelklassen i det danske samfund, over magtbalancen mellem deres respektive organisationer og politiske partier til magtbalancen mellem de nationale europæiske stater. Den vanskelige balancegang mellem hensynet til henholdsvis helheden og delene er fælles for alle niveauerne: Hvorledes man sikrer sig selv med stadig hensyntagen til det fælles bedste.

Sørensen fremstiller, via landbrugspolitikken, Danmark i den komplekse nationale problematik, hvor Danmark ønsker at forblive suveræn stat, men hvor denne suveræniteten set fra ét synspunkt kun lader sig opretholde, hvis man er villig til at afgive suveræniteten på visse områder, fx landbrugspolitik. Spørgsmålet om hvorledes Danmark (for)bliver en velstående og respekteret nation – inden for eller uden for en overstatslig ramme – kan følges helt ned i de politiske diskussioner mellem arbejdere, bønder og middelklasse, mellem socialdemokrater, venstrefolk og konservative, der hver især forsøger at få deres eksistensbetingelser opfyldt bedst muligt og ud fra disse hensyn tager stilling til Danmarks deltagelse i »Den grønne plan«. Bilaterale aftaler og politiske studehandler forekommer på alle niveauer fra livsformsniveau til nationalt niveau, og der må indgås mange kompromisser for at få det hele til at gå op i en højere enhed. Dengang som nu er der både tabere og vindere i dette spil, afhængig af hvor gode kort man har på hånden – hvor gode argumenter man har i forhold til fælles bedste.

Bogens største bedrift er at få sat den nationale problematik i et spændingsfelt, der strækker sig fra »manden på gulvet« til de internationale arenaer. Forfatteren viser, at det der umiddelbart ser ud som separate problemstillinger ved nærmere eftersyn er gensidigt afhængige variable. Som sådan får læseren heller ikke en altforklarende sandhed serveret, en sådan eksisterer nemlig ikke. Sandheden afhænger af synspunktet!

Der er en overvældende detalrigdom i

Sørensens bog. Mængden af navne, forhandlere, organisationer, planer, årstal, datoer og krydshenvisninger er enorm. Jeg har den største respekt for graden af den empiriske dokumentation, men ingenting er så godt, at det ikke er skidt for noget. De mange oplysninger kan således indimellem forvirre den i de landbrugspolitiske forhold uindviede, og man skal holde godt fast i den røde tråd for ikke at tabe den! Jeg anbefaler derfor, i første omgang, mere bogen til de fingerfærdige end til folk med hang til store armbevægelser.

Christine Sestoft

René Karpantschof: Nynazismen og dens modstandere i Danmark

Politiske bevægelser i internationale rammer 1980-1998. Sydjysk Universitetsforlag 1999. 204 sider. ISBN 87-7780-203-9. Kr. 195,-.

Tallet 18 betyder Adolf Hitler i nynazistisk jargon. 1 står for A, 8 vil sige H. Ifølge samme kodesprog bliver 88 til HH, der bruges som fast forforkøling for »Heil Hitler«. Sådanne konkrete informationer fra en ellers utilgængelig subkultur vrirler det med i René Karpantschofs samtidshistoriske afhandling om kampen mellem neonazister og anti-fascister i Danmark fra 1980 til 1998. Her præsenteres man for en veritabel underskov af obskure højregrupper, hvis eksistens man knap anede. Der er f.eks. de hårdtslående »gadekrigere« fra »Skinhead-SS-Valby«; der er hooligangruppen »White Pride« fra Århus; og der er »NS 88 og NS Records«, som siden 1997 har haft tæt forbindelse med den internationale naziskinheadorganisation »Blood & Honour«. Gruppen leverer CD'ere med nazirock, men producerer også T-shirts med nazistiske symboler samt såkaldte »Kriegsberichte« – de i pressen meget omtalte videoer med dødstrusler mod navngivne personer.

René Karpantschofs bog falder i fire dele: Efter en – meget – teoretisk indledning, hvori forfatteren bekender sig til en »protest event approach«, hvilket vil sige, at han kombinerer en kvantitativ med en kvalitativ analyse af kollektive aktioner og

politiske bevægelser, følger bogens to store hovedkapitler: kapitel 2 om »Nazismestridens danske og internationale baggrund« og kapitel 3, hvor »Nazismekonflikten i Danmark« bliver fulgt år for år fra 1992 til 1998. Til det 4. og konkluderende kapitel knytter sig et appendix med litteratur og kilder samt den nyttige oversigt over »nynazistiske og højrenationale grupper i 1990'erne.«

Da Jonni Hansen i 1991 blev landsleder i DNSB, Dansk National Socialistisk Bevægelse, og i 1992 tillige politisk leder, kom der liv i en organisation, som ellers havde ført en ret så upåagtet tilværelse siden sin stiftelse i 1970. Med Jonni Hansen som fører blev DNSB effektivt moderniseret: racistisk graffiti, nazistiske flyveblade, hærværk og sabotage skulle nu suppleres med offentlige demonstrationer. Af René Karpantschofs database, som indeholder oplysning om 322 højreradikale aktioner og protester mellem 1980 og 1998, ses tydeligt, hvorledes de danske nazister mobiliserede i netop 1991-92, og det ses ligeledes af tallene, at de fastholdt det høje aktivitetsniveau gennem 1994 og 95. 1995 var således dét år, hvor uniformerede nazister marcherede i gaderne herhjemme for første gang siden 2. verdenskrig.

I bogen holdes denne udvikling op mod såvel en national som en international baggrund. På det hjemlige plan ses nazisternes aktivisme i lyset af det fremmedhad, som også gav højreradikale bevægelser som f.eks. Den Danske Forening vind i sejlene dé år. Men nok så vigtige var bevægelsens internationale kontakter. Det var forbindelserne til de udenlandske »søsterpartier«, som gjorde det muligt for DNSB at indgå i en »nationalsocialistisk verdensoffensiv«. Tilrejsende svenske, norske, engelske og – selvsagt – tyske nazister fyldte godt op i rækkerne i nazistmarcherne, det være sig i Hillerød, i Roskilde eller i Greve. De danske deltageres antal oversteg sjældent 50.

Trods deres vidtforgreneede neonazistiske netværk ude i Europa tabte de danske nazister kampen om gaden i Danmark. Det skyldes ifølge René Karpantschof *ikke*, at politikerne greb ind og stoppede uvæsenet. Politikerne ville tværtimod – i ytringsfrihedens hellige navn – sikre nazisterne et

fristed i Danmark. At folketinget i 1995 straffede den såkaldte racismeparagraf, straffelovens § 266b, affærdiges som en »lovændring uden effekt« (s. 108). Statsadvokaterne rejste jo alligevel ingen nazistsager; og når politiet rykkede ud, så var det ikke for at anholde de heilende brunskjorter, det var for at beskytte deres grundlovssikrede rettigheder. Nazisternes nederlag skyldes heller ikke pressen, som nærmest logrede for budskabet om at udrydde jøder og muslimer. Nej, nazisterne tabte, fordi de blev regulært besejret af den anti-racistiske modbevægelse.

Dette er bogens hovedtese. Og det er utvivlsomt korrekt, at de 338 antiracistiske aktioner og protester, som René Karpantschof har registreret fra perioden, spillede en afgørende rolle; men bogen har en tilbøjelighed til at skildre den anti-racistiske bevægelse og dens bedrifter i et romantisk skær. Det var nemlig »Underdanmark«, der tog sagen i egen hånd – i stil med »Holger Danske« og »BOPA« under krigen. Og skønt der kunne indgås alliancer med både borgerforeninger og menighedsråd, og skønt der i 1994 var bred folkelig opbakning til at drive nazisterne ud af Kværs og Kollund, så bestod kernen i den anti-racistiske bevægelse af personer med ståsted på den alleryderste venstrefløj, helt derude hvor også *disse* grupper bliver så obskure, subkulturelle og autonome, at man knap anede deres eksistens.

René Karpantschof tager klart parti for de anti-racistiske fællesinitiativer og netværk. Han beskriver dem med stor indlevelse, og han noterer sig deres sejr med tilfredshed. Men samtidig dokumenterer han, at de dybest set var lige så anti-parlamentariske, lige så demokrati-fjendske, lige så konspiratoriske og lige så voldsberedte som deres modstandere. Det generer ham tydeligvis ikke. Det burde det.

Henrik Stevnsborg

Else Marie Boyhus:

Grisen – en køkkenhistorie

København, Gyldendal 1998, 119 sider. ISBN 87-00-35258-6. Kr. 168,-.

Else Marie Boyhus ser ud til at have startet en større serie af køkkenhistorier, starten-

de med Grønsager i en bog fra 1996 og nu bogen om grisen. De to bøger tager udgangspunkt i råvarerne, og ikke som hendes tidligere efterhånden klassiske bøger fra 1970'erne i køkkentechnologien. Hermed åbner Else Marie Boyhus for en anden vinkel på fortællingen om madens kulturhistorie, og grisen er et centralt valg.

Grise og mennesker har levet meget tæt sammen, og mens grisen har levet af vores affald helt frem til dette århundrede, har den årlige slagtegris i samme lange periode været det jævne husholds »livsfor sikring«, og den dag idag udgør svinekød danskernes vigtigste kødforsyning. Men grisen har også altid givet anledning til debatter, der afspejler vores ambivalente forhold til dette dyr, fra middelalderens hærgende løsgående griseflokke, til det sundhedsfarlige svinehold på lossepladserne i sidste halvdel af forrige århundrede og til vore dages debat om dyre etik, bundne søer og frilandsgrise.

Med grisen som gennemgående figur kan der både trækkes lange gennemgående linjer og vises en række forskelle i tid, rum og socialt miljø.

Selve grisen er således gennem 6000 år blevet ændret fra viltsvin til tamsvin ved agerbrugets stabilisering, til en række hårdføre svineracer som skulle klare sig selv i skov og mark på landet og i byerne på jagt efter affald, indtil den industrialiserede produktion fra slutningen af forrige århundrede nøje udvalgte og udviklede svineracer med særlige egenskaber bestemt af de skiftende markeders behov.

Perspektivet koncentrerer dog hurtigt til køkkenet fra 1700-tallet og fremefter, og det gennemgås, hvordan grisen blev slagtet og bearbejdet videre til madreter. Nu betegnes svinekødet som flæsk efter den gamle betegnelse for alt kød af svin, og ikke kun det stribede flæsk, som vi idag har indskrænket ordets betydning til. De store ændringer i grisenes slagtevægt gennem historien og fodringens betydning for smagen understreger påny, at også flæsk er et relativt begreb. Fælles er dog at flæskekød ikke har nogen særlig kraftig smag, hvilket gør det muligt at sammen sætte kødet med en række andre fødevarer og tilsætte smag af forskellig slags. Ligeledes er flæsket meget egnet til saltning,

der var særdeles vigtigt i selvforsynings-husholdningens tid, med kun én årlig slagtning. Hjemmeslagtningen og selvforsyningshusholdningens måde at bearbejde og konservere alle dele af grisen ved saltning og rygning gennemgås og sættes i modsætning til de hushold, der havde tilgang til fersk kød og køkkenpersonale og teknologi, der muliggjorde flere tilberedningsmåder.

Bøndernes køkken stilles overfor her-skabernes og borgerskabets i korte skildringer i de yderst forskellige vilkår og deres indflydelse på brugen af flæskeskød i husholdningerne. I byernes adelige og borgerlige køkkener bruges de kokebøger, som er Else Marie Boyhus' speciale. Der gives her en spændende gennemgang af, hvordan europæiske inspirationer er blevet omsat og tilpasset danske forhold. Det klassiske danske køkken i den tidlige forbrugerhusholdnings dage, med navne som Karl Ginderup og Louise Nimb, der byggede på indkøb af råvarer fra håndværksproduktion og detailhandel, fremhæves rosende. Hvorimod den industrielle produktions standardiserede massevarer kritiseres af forfatteren, efter den kendte linje fra bl.a. Dansk Gastronomisk Akademi. Eksporten af baconer til England overlod resterne af svinene til hjemmemarkedet og fik slagterierne til fra begyndelsen af århundredet at overtale de danske husmødre til at bruge indvolde, småkød og mørbrad. En af sidegevinsterne var udviklingen af det kolde danske køkken, med leverpostej og den øvrige pålægsmad, som i høj grad blev baseret på svinekød. Det »trætte danske sovs- og kartoffel-køkken« i første halvdel af dette århundrede får ellers ikke mange lovord med på vejen, og ændringerne efter 1960'erne, hvor husmødrene flygter ud af hjemmene, og alt skal være koteletter i fad og mørbradgryde pyntet med dåsemandariner, kritiseres også for overfladiskhed og forvirring. Ros får derimod Otto Bock i »Gastronomisk Kalender« udgivet 1987 for frodig usnobethed, sikker stil og dyb forankring i traditionen, og den potente og sanselige kogekunst som afspejles i bogen »Porcus cum. Jeg et Svin. En kokebog om alskens svineri og livets lysalighed« fra 1996.

Bogens sidste noget løsrevne afsnit be-

står af en kronologisk oversigt over kokebøger og opskrifter med gris fra 1581-1998. Nogle retter som presset svinehoved/sylte og helstegt pattegris går igen og kan sammenlignes gennem flere perioder. Andre fremstår som tidstypiske varianter. Desværre er forfatterens kommentarer få og ikke systematiske og nærmer sig ikke de mere dybtgående næranalyser, som materialet lægger op til. Afsnittet fremstår således mere som kuriøse eksempler, som læseren selv kan afprøve i køkkenet eller tænke sig til pointerne i.

I genre lægger bogen sig mellem en faglig kulturhistorisk skildring og en gastronomisk causerende kokebog. Begge genrers målgrupper vil kunne have glæde af og interesse i bogen, men set fra et rent kulturhistorisk/etnologisk synspunkt trænger det gastronomisk vurderende lige lovlig tydeligt frem.

Det nydelige kulturhistorisk korrekte understyr af bogen med en nobel mørkegrøn omslagsfarve, optryk af ældre tegninger og stik i sort hvid, omfattende litteraturliste og henvisninger, samt kraftigt råhvidt papir, signalerer noget mere end denne causerende lille bog kan holde. Når opskrifterne tages fra, sniger teksten sig lige op på 70 sider af noget skitseagtig karakter.

Bogen berører en række interessante perspektiver og sammenhænge, og forfatteren har været igennem et stort kogebogsmateriale, som i kort form præsenteres og sættes ind i en dansk og europæisk madkulturel sammenhæng. Det spændende materiale fortjener dog mere dybtgående analyser, og man kan håbe, at køkkenhistorieserien fremover vil byde på mere fordybelse og systematik.

Lisbeth Haastrup

Gastronomisk Leksikon

Det danske gastronomiske akademi & Gyldendal. Under redaktion af Jørgen Fakstorp og Else Marie Boyhus. København, Gyldendal 1998. 279 sider. ISBN 87-00-20284-3. Kr. 268,-.

Madkultur er i disse år et meget bredt debatteret emne, ud fra såvel en kulturhistorisk, gastronomisk og ernæringsmæssig interesse, og fra mange sider klages over

danskernes manglende viden og kulturelle madbevidsthed. Et gastronomisk leksikon der i kort og præcis form kan give besked om de mange spørgsmål omkring maden, ser altså ud til at være en god ide der kan udfylde et tomrum på det danske bogmarked, hvor der ikke mangler kogebøger, men overblik.

Det gastronomiske akademi har været initiativtager til værket og har engageret ni af sine medlemmer som medarbejdere. I forordet defineres en gastronom som en person, der er nysgerrig og kritisk på madens område, der besidder en såvel kulturhistorisk som håndværksmæssig viden og færdighed, og som kan måle hver ny præstation indenfor kogekunsten op imod den hidtidige erfaring og praksis. Kogekunsten ses således som en kunstart, der må være i stadig udvikling og udvikles netop med gastronomernes hjælp. Bogen kan således også ses som et bidrag til opdragelsen af flere gastronomer.

Medarbejderne har villet samle og nedskrive kulturhistorisk og praktisk kundskab og færdighed indenfor kogekunsten til glæde for andre, der er nysgerrige efter, hvordan det de spiser er tilberedt og sammensat og hvorfor. Gastronomisk leksikon omfatter derfor realbeskrivelser af fødevarer, tilberedningsmetoder, redskaber, samt retter af tilberedt mad. Desuden artikler om køkkenkulturer i lande og regioner og biografier om kokke, skribenter og andre opfindere indenfor området.

Ud fra denne opremsning i forordet kunne læseren forestille sig et ganske digert værk, men den nydelige grønne bog ligner ikke den kendte tykke leksikontype, men en ganske almindelig bog. Det beskudne omfang betyder, at hvert opslag er meget kortfattet, ofte kun 4 linjer, mens de vægtigste opslag som måltid opnår 6 spalter, eller dansk køkken 3½ spalte.

Med dette omfang bliver det i endnu højere grad en kunst at skrive et gastronomisk leksikon, en kunst som en del af opslagene klarer fornemt og særdeles informationstungt, mens andre er så kortfattede og generelle, at det ikke tilføjer meget til hverdags sproget. Man kan beklage at der ikke er afsat flere ressourcer til et sådant værk, som både har en højt kvalificeret medarbejderkreds og et enormt emne

hvor mange faglige ekspertiser kan og bør kombineres.

Forfatterne benytter og formidler en international gastronomisk viden, som der også henvises til i en udmærket litteraturliste til yderligere studier. Denne viden anvendes her først og fremmest på dansk madkultur, eller på forhold af interesse for danskere. Arbejdet med at »oversætte« udenlandske værker og perspektiver om madkultur til danske forhold har været omfattende og fortjener en mere samlet præsentation, end disse korte opslag.

Af særlig kulturhistorisk interesse er opslagene om kogekunst, regionale og nationale køkkener, hvor forskellige perioder og køkkener sættes ind i en historisk og naturgeografisk sammenhæng og karakteriseres og vurderes gastronomisk ud fra særlige råvarer, smagskombinationer, rettyper og tilberedningsformer. Om dansk køkken hedder det således, at det ingen markant plads har i verdensgastronomien, men til gengæld, for det højere køkkens vedkommende, har været hurtig til at modtage impulser udefra. På den måde placeres det danske køkken på en spændende måde i forhold til de øvrige europæiske madkulturer. Opslaget om kogebøger og en række kogebogsforfattere er ligeledes værdifulde oplysninger, som hidtil kun har været tilgængelige i meget spredt form.

Madlavningens håndværk og metoder optager en stor del af opslagene med præcise og systematiske oversigter over de vigtigste fremgangsmåder. Mest imponerende er skemaerne over de klassiske saucers systematik. Dækkende kolde og varme, lyse og brune og tyknede på en række forskellige måder. Kødudskæringer er ligeledes medtaget i overskuelige tavler. I slutningen af bogen findes tabeller over næringsværdien ved en række fødevarer.

Gastronomisk leksikon har en ambitiøs plan og en bred målgruppe indenfor de mange forskellige faggrupper som kokke og andet køkkenpersonale, undervisere i husholdning og ernæring, madskribenter og de endnu flere madinteresserede rundt om i de danske køkkener. Ideen realiseres et godt stykke af vejen, men med det beskudne omfang bogen har, kunne en strammere afgrænsning måske have givet

lidt mere rum for bare nogle af de mange perspektiver.

Lisbeth Haastrup

Knud Wentzel: Eventyr-studier

Odense Universitetsforlag, 1998. 119 sider. ISBN 87-7838-370-6. Kr. 150,-.

Litteraturforskeren Knud Wentzel, som i 1997 udgav »Den kongelige familie. Børn og forældre i folkeeventyret«, har udgivet en fly bog med titlen »Eventyr-studier«, hvor han behandler forskellige temaer. I »Fronter omkring folkeeventyret« forsøger han at bygge bro mellem folkloristerne, der degraderer den trykte eventyrklassiker til at være ubrugelig, og brugerne af det klassiske eventyr, som ikke bryder sig om, eller ikke er klar over, at udgiverens tekster kan være fjernet tilmed betydeligt fra den mundtlige tradition. Med udgangspunkt i Walter Ongs bog »Orality og Literacy« (1982) diskuterer han, hvad det betyder, at et eventyr går fra mundtlig til skriftlig form. En udgiver kan foretage ret indgående indgreb i en mundtlig fortælling for at tilpasse den til den skriftlige kulturs kvalitetsbegreber. De er hovedsagelig litterære, og det er en del af forklaringen på, at de klassiske eventyruddgaver har så stor udbredelse i vor tid. Artiklen slutter med en betragtning om, at mens den mundtlige fortælling hører til i første fase, og den skriftlige i anden fase, så kan man opfatte den moderne litterære fortolkning som en tredje fase. At en litterær fortolkning af en fortælling kan være spændende at læse og give ny indsigt, får man indtryk af gennem analysen af den grønlandske fortælling om Kaassassuk. Kaassassuk er en forældreløs dreng, der sættes uden for fællesskabet, og som hånes og nedværdiges, men som ved hjælp af et overnaturligt væsen får vældige kræfter, der gør ham i stand til at hævne sig. Der bliver gennemgået to versioner af fortællingen, en fra Nordgrønland (Thule) og en fra Vestgrønland (Nuuk). Begge versioner er udgivet af Knud Rasmussen i »Myter og Sagn fra Grønland« i henholdsvis bind II (1924) og i bind III (1925). Wentzel har tidligere beskæftiget sig med den vestgrønlandske version af fortællingen om Kaassassuk i bogen

»Thule i hjertet. Nærbillede af Knud Rasmussen« (1990), men i »Eventyr-studier« er der tale om en sammenlignende undersøgelse.

De to versioner giver udtryk for forskellige opfattelser af Kaassassuk, der kan tolkes som forskelle i de to kulturer, hvor de er blevet fortalt. I Thule-versionen går Kaassassuk til sidst til grunde som et offer for sin egen aggression. I den vestgrønlandske version er der en udvej ud af konflikten. Forfatteren opfatter den som »den mest kultur-prægede – og det vil også sige den mest u-inuitiske, mest europæiske« (s. 52). Bortset fra at anmelderen har lidt svært ved at acceptere sprogbrugen »den mest kultur-prægede« som identisk med den »mest europæiske«, så argumenterer forfatteren overbevisende for, at der er tale om to forskellige virkeligheds- og værdibegreber.

Resten af bogen behandler nordeuropæiske folkeeventyr. Det drejer sig, bortset fra nogle få referencer til danske folkeeventyr, om eventyr udgivet af Asbjørnsen og Moe og af brødrene Grimm. Forfatteren har prøvet at opbygge en ordbog over de stereotype elementer i folkeeventyrene. Han kalder dem fiktogrammer med et ord, der er sammensat af »fiktion« og græsk for skrifttegn: »gramma«, for i folkeeventyret er billederne ikke unikke som i litteraturen i almindelighed, men derimod stereotype ligesom skrifttegn er det.

Fiktogramregistret er i modsætning til Stith Thompsons store seksbindsværk »Motif-Index of Folk Literature« (1955-58) a-systematisk. Mens Stith Thompsons »Motiv-Index« indeholder en hierarkisk systematisering af motiverne, ca. 10.000 ialt, så er der i fiktogramregistre over eventyrene i Asbjørnsens og Moes og i Grimms samlinger opført ca. 160 fiktogrammer i alfabetisk orden med henvisning til de steder, hvor de forekommer. Da det drejer sig om at fastholde billederne på type-niveau, er der i princippet kun et begrænset antal: »Bjørnen«, »Hytten i skogen«, »Kongen«, »Straffen over skurken«, »ønske-ufyldelsen« osv., som så findes i et uendeligt stort antal konkrete eventyruddgaver.

Forfatteren takker stud.mag. Louise Zeuthen for hendes indsats ved udarbejdelsen af registrene, men anmoder iøvrigt

om, at registrene bliver opfattet som et forsøg, der kan videreudvikles og korrigeres, for som han skriver: »Man kan få søvnløse nætter ved at lade den slags trykke. Er ikke et eksemplar eller to af et givet fiktogram oversat i de mange eventyr? Der findes måske oplagte fiktogrammer, der ikke er optaget i registrene? Måske er nogle afgrænsninger uhensigtsmæssige« (s. 61-62). Hvordan man kan tolke betydningen af et fiktogram ved at arbejde med flere eventyr vises i »Den falske brud og brudgom. Et fiktograms betydning«, som er baseret på forekomsten af dette fiktogram i 16 eventyr udgivet af Asbjørnsen og Moe. Forfatteren når frem til den konklusion, at det er udtryk for eventyrenes opfattelse af forholdet mellem sand og falsk eros. De falske brude/brudgomme er en erotisk fælde. Men, advarer forfatteren, inden man får for meget sympati for den rigtige brud/brudgom og foragt for den falske, skal man gøre sig klart, at det gennemførte kontrastforhold er eventyrenes udtryk for forsiden og bagsiden af den samme drift, det vil sige forsiden og bagsiden hos den, der søger identitet og mening gennem det erotiske.

Det fører så frem til bogens sidste kapitel: »Kvindelighed. Udfordring fra en subkultur«, som har været holdt som foredrag i Kvindeligt Selskab. »At arbejde for at identificere kvindelige værdier og give dem plads i verden er en uddød sportsgren« hedder det lidt provokerende som indledning til forfatterens opfattelse af kvindeskikkelserne i folkeeventyrene (s. 107). Der er tale om stereotype figurer, som udtrykker typiske fænomener i tilværelsen, og som indgår i et mønster af dualitet baseret på kontrast, som f.eks. den smukke og elskværdige datter overfor den grimme og hovne datter, og den gode mor som efterfølges af den onde stedmor. Det skulle ikke i nær så høj grad være tilfældet med de mandlige figurer. Dette mønster, hævder forfatteren, udspringer af kvindelighedens grundtræk: lysten til at give og beskytte liv. Dualiteten i eventyrenes kvindeskikkelser skyldes konflikten mellem denne lyst og behovet for at gøre ting til egen fordel.

Med sine »Eventyr-studier« har Knud Wentzel vist, at litteraturforskere på grund-

lag af eventyrenes tekster, som de foreligger i de klassiske udgaver, kan yde tankevækkende bidrag til studiet af folkeeventyrene.

Inge Kleivan

Hans-Otto Loldrup: Receptkuverter

En kunstnerisk specialitet fra apoteket. København, Loldrups Forlag 1997. Med engelsk undertitel: Prescription Envelopes – A Speciality From Danish Pharmacies. 208 sider, rigt illustreret, indbundet. ISBN 87-89742-04-4. Kr. 375,- + forsendelse.

Lad det være sagt med det samme. Det er en usædvanlig smuk og gennemarbejdet bog om et populært og udbredt samleremne. Amatørarbejde i ordets bedste mening. Det er en gammel kærlighed som forfatteren, redaktør Hans-Otto Loldrup, har givet monumentalt udtryk. Foruden tekst står han også for illustrationer, sats, lay-out og ombyrning af værket. Der er virkelig trykket på alle knapper. Farve er reglen – sort-hvid undtagelsen. Et rigt værk at gå på opdagelse i.

Gnisten blev tændt for mere end 25 år siden, da Loldrups karriere begyndte i Dansk Farmaceutforening. Bydrengen fik til opgave at rydde op på loftet. I arkivet lå bl.a. en kæmpe stor sort bog med hundredevis af indklæbte »Recept Convolutter« fra perioden 1889-95. Det er den ældst kendte samling; beskrevet første gang i Farmaceutisk Tidende 1976. Kort efter samledes entusiasterne i Receptkuvert-samlerforeningen. Den brede interesse er således kun lige godt og vel 20 år gammel, mens emnet har eksisteret i knap 130 år. I Politikens »Jeg er Samler 1-2« fra 1955-56 findes en lille artikel om plakater og andre merkantile tryk: Vin- og øletiketter, cigar- og tobaksemballager mv. – receptkuverter nævnes endnu ikke. Cigaretmærker og tændstiketiketter samt mere traditionelle samleremner som frimærker, mønter og pengesedler er behandlet specielt. Fælles for de førstnævnte er, at disse tryksager bliver produceret i store oplag, og at der fremstilles så meget forskelligt, at det er umuligt at samle noget emne komplet. Et fællestræk for nyere tryk er en mere eller

mindre kunstnerisk udformning. Noget der givetvis er forstærket af samleriet og vice versa. Med et lån fra frimærkerne kunne man næsten tale om Danmark som en receptkuvert-nation.

Efter forord mv. følger et afsnit om kuverternes historie. Begyndelsen kan ikke sikkert påvises. Det ældste »daterede motiv« er en omregningstabel som følge af møntreformen 1873 fra skilling til kroner & øre. Den er brugt af flere apoteker. De almindeligste motiver er i øvrigt apoteket og officinet eller symboler, der i forvejen kendtes fra andre formularer: Asklepios & Hygiea samt elefant, enhjørning, hjort, løve & svane og så hunden Dick fra Ferritslev Apotek. På bagsiden var der plads til at opremse varenavne. De første »fremmede« motiver er lokale seværdigheder ofte med en historisk slagside. Det er stadig de mest anvendte.

Dernæst følger afsnit om trykkerierne og deres teknik. I ældre tid havde Hagen & Sievertsens stentrykkeri i Odense en dominerende rolle. I dag er det Forex A/S i Silkeborg, grundlagt 1963, som organiserer trykning af næsten alle kuverter for apotekerforeningen.

Der er afsnit om mange af samleriets aspekter, bl.a. overpris, snyderi og falske kuverter. En enkelt passioneret samler, apoteksassistent Jane Piasecki, kommer også til orde.

Bogens største og på sin vis flotteste kapitel er »Kuvert Galleriet«, der rummer hundredevis af farvebilleder af kunstneriske kuverter. Det afsluttes med en oversigt over kuvertkunstnere.

Et gennemgående træk i Loldrups bog er apotekshistorie. Det sidste og næststørste afsnit indeholder en alfabetisk ordnet oversigt over Danmarks apoteker, med angivelse af navn, officielt nr., adresse, oplysninger om oprettelse, privilegier, beliggenhed samt indehavere med angivelse af apotekernes »regeringstid«. Dette nyttige hjælpemiddel er ført op til dato; de nedlagte apoteker er markeret ved en svagere sværtet overskrift.

Skulle jeg til sidst komme med en enkelt anke, kunne det være omkring forsigtighed mht. datering af kuverter. Et hovedprincip er apotekerens funktionstid. Men eftersom de oftest levede godt og længe,

giver det tit en meget stor margin. Tekniske og stilistiske kriterier kunne i højere grad bruges som supplement.

Finn Grandt-Nielsen

Poul O. Andersen:

På Hedningers Vis. Om magi, hekseri og hekse

Herning. Poul Kristensens Forlag, 1998. 199 sider, ill. ISBN 87-7851-089-9. Kr. 268,-.

Poul O. Andersens bog er et veldokumenteret udtryk for, at moderne heksetrosforskning står i et vadested. Men den viser også, at der stadig er et behov for bøger om tidligere tiders hekseri og trolddom, hvad enten det handler om dybtgående studier af en enkelt lokalitet eller som her om bredtanlagte oversigter. Forfatteren begynder med at omtale to antropologiske heksetrosstudier (E. Evans-Pritchards over Azande-folket i det sydlige Sudan og J.R. Crawfords af heksetro i det tidligere Rhodesia), og den antropologiske tilgangsvinkel er givetvis en af de veje, heksetrosforskningen må følge i tiden fremover, men desværre følger P.O. Andersen ikke disse teoretiske overvejelser op i bogen. Det bliver omtalen heraf.

To afsnit i denne bog ændrer givetvis ved opfattelsen af de danske trolddomsprocesser. Ifølge P.O. Andersen søgte Peder Palladius at undgå processer, idet han forsøgte at skræmme kloge koner til at afholde sig fra signekunster (s. 108). Det er en vurdering, der har megen vægt bag sig. Det andet afsnit viser, at processerne ikke blot forsvandt stille ud af bagdøren, men at der også skete et reelt opgør med heksetroen i Danmark, da Frederik IV i 1703 beordrede den fra 'Besættelsen i Thisted' kendte Maren Spillemands løsladt fra hospitalsfængslet i Odense. Både biskoppen i Odense, Christian Müller og kongen og hans rådgivere må således, som P.O. Andersen skriver s. 133 nærmere have overvejet afdæmoniseringen af Djævelen.

Det kan dog være svært at se, hvem bogen henvender sig til. Der mangler i enestående grad noter; s. 18 oplyses det, at »antallet af præster henrettede for hekseri er uforholdsmæssigt stort«. Det er en in-

teressant oplysning, men det ses ikke, hvorfra P.O. Andersen har disse oplysninger. I Danmark kender man fra det 17. århundrede kun en præst (præsten i Lønne), mens tallet fra det 16. århundrede er noget mere usikkert – det overstiger dog næppe fem henrettelser. En tilsvarende interessant, men udokumenteret oplysning findes s. 51, hvor Johannes Niders værk fra 1437 *Formicarius* omtales; her får læserne at vide, at værket ikke blev lige godt modtaget alle steder, »slet ikke blandt præster«. Denne oplysning antyder jo, at heksetroen endnu ikke havde fået fat i det katolske præsteskab. Det ville have været rart med en enkelt henvisning.

Indholdsfortegnelseens ni kapitler viser, at bogen beskæftiger sig med en meget lang periode, der strækker sig fra bibelsk tid til nutiden. De midterste 100 sider omhandler dog de ca. 300 år fra 1430, der må betegnes som hekseprocessernes kerneperiode. Men at forfatteren ønsker at dække flere tusinde år er et af bogens problemer. Poul O. Andersen ved ikke at afgrænse sig i forhold til sit emne, hvorfor læserne har svært ved at vurdere hvilken lighed, der er mellem 'heksen fra Endor' i Kongernes Bog og rocksangerinden Kate Bush.

Forfatteren dækker suverænt flere europæiske lande, og det er en rar oplevelse på dansk at se Christian Desplats fine bog om hekseprocesserne i Béarn behandlet.

Enkelte titeloverskrifter forekommer dog besynderlige. Kapitlet om 'Heksens tid' er delt i tre dele: a. den katolske heks, b. den danske heks og c. den protestantiske heks; men der er ingen forklaring på, at den danske heks er skilt ud fra den protestantiske heks – ud over den, at forfatteren også vil give eksempler på processer i andre protestantiske lande end Danmark.

Desværre skæmmes bogen af, at Poul O. Andersen skriver så utroligt indforstået. S. 22 får læserne at vide, at »midt i al denne hurlumhej må man dog ikke glemme, at della Porta og hans klub »Otiosi« hørte til forudsætningerne for Galileis arbejde og naturvidenskabens fødsel«. Jeg er ikke helt klar over, hvorfor vi ikke må glemme dette, men det er et enestående godt eksempel på, at forfatteren har sin uddannelse fra de naturvidenskabelige

fag. Få sider længere henne i bogen får vi en beskrivelse af den animalske magnetismes fortaler, Frederick Antoine Mesmer, der dukkede op ved guillotineringen af Bailly. Muligvis med skam må jeg melde, at jeg ikke kender denne Bailly, men læserne får heller ikke hjælp af P.O. Andersen, eftersom det er første og eneste gang, han omtales i bogen.

Forfatteren synes også, at læserne skal kunne den skotske kongerække på fingrene; s. 57 oplyses det, at »James VI blev meget vred«, og når jeg skal være helt ærlig, tror jeg, at meget få ved, at James VI var skotsk konge, og at han efterfulgte Elizabeth som konge under navnet James I i England i 1603, og at han havde en dansk forbindelse, idet Christian IV var hans svoger. Det er først på s. 134, at disse oplysninger kan findes, altså ca. 75 sider senere, hvor de fleste læsere vil have glemt alt om, at de tidligere er stødt på James VI.

Deciderede fejl er der få af i bogen, men når det s. 57 skrives, at professor Niels Hemmingsens *Admonotio de superstitiones magicis vitandis* straks efter udgivelsen i 1575 oversattes til dansk, skal det vel tages med et vist forbehold, eftersom oversættelsen ikke kom før end i 1618. Det er rigtigt, at der på titelbladet til den danske udgave står 1576, men denne oplysning er meget tvivlsom.

På *Hedningers Vis* indeholder på visse punkter ny indsigt, men den kunne i høj grad have trængt til at være blevet gennemskrevet endnu en gang. Som andre bøger fra Poul Kristensens Forlag er der tale om en smuk bog; men en del af den støtte, der er blevet tildelt Poul O. Andersen, kunne måske af en fagredaktør have været brugt til at tilrettelægge bogen, således at målgruppen stod klart.

Jens Chr. V. Johansen

Tre bøger om det danske sagnlandskab

Mads Lidegaard:

Danske sten fra sagn og tro

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1994. 283 sider, rigt ill. ISBN 87-17-06428-7. Kr. 298,- indb.

Danske træer fra sagn og tro

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1996. 256 sider, rigt ill. Tegninger af Jette Jørgensen. ISBN 87-17-06601-8. Kr. 268,- indb.

Danske høje fra sagn og tro

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1998. 279 sider, rigt ill. Tegninger af Jette Jørgensen. ISBN 87-17-06754-5. Kr. 268,- indb.

At traditioner er sejllivede, og sagnene stadig bliver fortalt videre, får vi til overmål bekræftet i Mads Lidegaards tre bøger. Som en vor tids Tang Kristensen har han berejst det danske land og talt med i hundredevis af mennesker. Projektet begyndte for nogle år siden med en gennemgang af de ældre optegnelser i Folkemindesamlingen. Så fulgte vandringerne rundt i de forskellige egne med fotografiapparat og notesblok. Overalt, hvor han kom frem, blev sagnstederne lokaliseret ved hjælp af en »påviser«, som Lidegaard kalder ham/hende, og ved at udsperge lokalkendte fik han rede på, hvad man kunne fortælle om denne sten eller høj eller om hint træ.

Det er ikke så lidt overraskende at konstatere, hvor mange hidtil ukendte overleveringer forfatteren har været i stand til at fremdrage. På ydersiden af koret i Kvanløse kirke (Holbæk amt) er der indmuret en stor sten med dybe furer på kryds og tværs. Om denne sten fortæller Erling Nielsen, Kvanløse, der er barnefødt i byen: »at bønderne i hans barndom i 1920'erne gik til smeden med deres plovskær før forårspløjningen for at få dem hærdet. De sad hos smeden og ventede, til det blev mørkt, så præsten ikke opdagede det, hvorefter de listede op til kirken og gned plovskærene i rillerne i stenen, hver gård i sin rille« (Sten, s. 67). En lignende tradition har været knyttet til Staby kirke i Ringkøbing amt, men dette er i sandhed en sensationel afsløring af hedensk frugtbarhedsmagi praktiseret helt op til begyndelsen af vort århundrede.

Endnu nærmere nutiden kommer vi med helligtjørnen ved Fodby plantet i 1700-tallet på et sted, hvor en mængde nedslagtede kreaturer blev kulet ned i forbindelse med den store kvægpest. Den tolv meter

høje tjørn står ved et T-kryds i Bistrup Huse 1,5 km nord for Bistrup ved Næstved. I årene før kommunesammenlægningen skulle vejen reguleres, og vejvæsenet ønskede at fjerne tjørnen, da den hindrede udsynet i krydset. Men da vejinspektøren hørte, at den der fældede den gamle pesttjørn, ikke ville leve til næste dag, afstod han fra sit forehavende (Træer, s. 101).

En sommeraften i begyndelsen af halvfemserne sad et yngre ægtepar på deres veranda og drak kaffe. Ejendommen ligger på Sjællands Odde lige i nærheden af Hjulhøj. Pludselig så manden en »pushing i laset gråt tøj komme gående fra højen gennem gården og haven ned til mosen, bærende på et eller andet. Da han spurgte konen, hvem det dog var der gik der, var hun helt uforstående, for hun kunne intet se.« Over for Lidegaard oplyste manden, at han ved en tidligere lejlighed havde oplevet noget lignende, og at han havde ord for at være synsk (Høje, s. 60, 102).

Stoffet er ordnet topografisk, så man kommer landet igennem, egn for egn og sogn for sogn. Bag i hvert bind findes en række kort med markering af de omtalte sogne samt et stedregister, så man let kan planlægge en rundtur til egnens folkløriske seværdigheder. På trods af at være en slags katalog er fremstillingen meget levende, krydret som den er af Lidegaards genfortælling af de ældre sagnoptegnelser og ikke mindst af, hvad han selv har fået opsnuset på sine vandringer. Hertil kommer et væld af gode fotografier i sort/hvid og farve for størstedelen taget af forfatteren, samt historiske fotografier. De to sidste bind er illustreret af kunstneren Jette Jørgensen med fine tegninger af træerne, mens illustrationerne til højsagnene er af skiftende kvalitet. Men sagnillustrationer er i det hele taget en vanskelig genre.

De tre bind er forsynet medobre og instruktive indledninger (på henholdsvis 38, 52 og 73 sider), hvor der redegøres for de forskellige trosforestillinger og sagntyper. Selv om bibliografien er nødtørftigt, mærker man, at Lidegaard har sat sig godt ind i faglitteraturen. Specielt den lange indledning til højene er interessant læsning. Forfatteren har ingen videnskabelige ambitioner og kan derfor forholde sig forfriskende afslappet til sit stof. Hans spekulationer

omkring overgangen fra hedenskab til kristendommen vil nogle måske finde vel dristige, men når det gælder højene og deres betydning for forfædre kulturen, er fremstillingen overmåde interessant og tankevækkende. Det samme gælder formidlingen af det folkloristiske stof. Dog kunne jeg godt have undværet spekulationerne omkring en mulig realistisk baggrund for de erotisk forførende elverpiger: om de kan have været et gammelt jægerfolk, eller en udstødt gruppe af hedninger, eller om de har noget at gøre med »heksesabbater, med kvinder, der har dyrket en ældgammel matriarkalsk religion gennem vilde sammenkomster i skovene«; med datidens friluftsbordeller, eller med gamle vårritualer og bøndernes løsslupne fester i den nyudsprungne majsbev (Høje, s. 59). Som den svenske folklorist Gunnar Granberg har vist i sin disputats om *skogsrådet* i yngre nordisk tradition (1935), forstås troen på elverfolket ganske udmærket uden den slags vilde hypoteser.

Alt i alt må Lidegaards bøger om sten, træer og høje i det danske sagnlandskab siges at være en kulturhistorisk bedrift. Vi skal helt tilbage til Tang Kristensen for at finde et indsamlingsprojekt af sådanne dimensioner. Lidegaards bøger har på afgørende måde forøget vores folkemindeskæt. Hans fine indlevelse i stoffet, på fortællernes betingelser, bærer fremstillingen oppe i alle tre bind. Med fjerde og sidste bind, som er på trapperne og skal handle om søer, moser og vandløb, nærmer det sig et folkloristisk storværk.

Gustav Henningsen

Marianne Horsdal m.fl.:
Halvfemserfortællinger. Nye Hverdags-
historier fra Danmark

Valby, Borgen, 1998. 184 sider, ill. ISBN 87-21-00758-6. Kr. 179,-.

Der er i dag en voksende interesse for den livshistoriske fortælling og brugen af den, både inden for fag som etnologi, antropologi og historie og inden for socialvidenskaberne. Denne udgivelse er en opfølgning af en tidligere udgivelse med 25 livshistorier, *Danmark mit fødreland*, som Marianne Horsdal udgav i 1991. Livshisto-

rierne var indsamlet for at give flygtninge og indvandrere et mere nuanceret og autentisk billede af danskernes hverdagsliv og henvendte sig til brug i voksenundervisning og folkeoplysning.

Det har herefter været nærliggende for forfatteren at følge arbejdet op med en ny samling livshistorier til brug i folkeoplysningssammenhænge, hvor også flere yngre mennesker kom til orde. I 1996 og 1997 har Marianne Horsdal derfor, sammen med studerende på overbygningsuddannelsen i kulturformidling ved Odense Universitet, interviewet en række danskere og bedt dem fortælle om deres liv. Bogen præsenterer et lille udvalg – 27 – af disse livshistorier. De er anbragt i kronologisk rækkefølge, indledes af en kvinde født 1909, afsluttes af en ung mand født 1978.

Selvom der ikke i indledningen gøres nærmere rede for, hvorledes fortællerne er udvalgt, er det tilsyneladende tilstræbt at ramme et bredt socialt udsnit af befolkningen, hvor også f.eks. tidligere narkomaner og sygdomsmærkede mennesker fortæller om deres liv. Der er ligeledes sørget for, at også mennesker med relation til Grønland og Færøerne er inddraget. Til gengæld er der en vis kønsmæssig skævhed, idet næsten 2/3 af de udvalgte berettere er kvinder.

Fortællingerne er omkring 3-5 sider lange, og de mange korte historier kan forekomme noget kalejdoskopiske. Anmelderen savner i det hele taget en mere udførlig redegørelse for de metodisk-teoretiske indfaldsvinkler til stoffet, f.eks. det ovenfor nævnte, helt grundlæggende spørgsmål om udvælgelse af fortællere og tilblivelsessituation. Her tænkes navnlig på oplysninger om og overvejelser omkring interviewsituationen og den efterfølgende bearbejdelse af interviewmaterialet. Hvor mange gange har man talt med den enkelte, har der været en form for spørgeliste alle har fulgt, eller har man ladet den enkelte styre forløbet, hvorledes har man i den efterfølgende redaktion bearbejdet interviewene osv.osv.

Hovedindtrykket er dog, at fortællingerne er let læste og interessante både hver for sig og i den store sammenhæng, hvori de er placeret.

Mette Skougaard

**Poul Holm, Søren Byskov
og Søren Toft Hansen:
Proteiner fra havet**

Fiskemelsindustrien i Esbjerg 1948-1998. 180 sider, ill. ISBN 87-87453-81-9. Kr. 198,-. Ekspedition Fiskeri- og Søfartsmuseets Forlag, Esbjerg.

Fiskeri- og Søfartsmuseet har udført et nyt skriftligt arbejde af varig betydning. »Proteiner fra havet...« skal ses på baggrund af, at Fiskeri- og Søfartsmuseet i januar 1997 fik til opgave af Esbjerg Fiskeindustri at beskrive fiskemelsindustrien i Esbjerg i forhold til den almindelige samfundsudvikling og som et resultat af samspillet imellem fiskere, marked, samfund og stat, specielt fiskemelsindustriens rolle for fiskere og fabriksmedarbejdere. Bestyrelsesformanden konstaterede sammenfattende efter manuskriptets fremlæggelse i november 1997, at den grundlæggende ide om at være herre i eget hus gang på gang viste sig at være den røde tråd i arbejdet for virksomhedernes dannelse og opretholdelse. At bevare fiskernes absolutte selvstændighed og indflydelse inden for fiskemelsindustrien – andelsvirksomheden – har været et gennemgående hovedtræk.

Fiskeindustrien har siden 1952 haft stadig større betydning for Esbjergfiskerne. At det ikke er pebernødder, det drejer sig om, fremgår af, at Esbjerg Fiskeindustri anslåede nettoomsætning i 1997 af fiskemel og fiskeolie var på 770 millioner kr.

Bogen er udført som et teamwork imellem Poul Holm, der har skrevet manuskriptet på basis af oplæg fra Søren Toft, der har gennemgået arkiverne, og Søren Byskov, der har udført 26 nye interviews. Herudover bygges der på 8 interview foretaget af Torkil Adersen i 1992 og to andre interviews. De tre forfattere har haft frie hænder til at skrive bogen – understøttet af gode råd fra virksomheden, men uden censur. Historien skulle ikke undskyldes eller bortforklares, det måtte være bedre at vedstå arv og gæld. Bogen er derfor uden sminke, men giver til gengæld en grundlæggende indsigt i de bevæggrunde, som fiskerne og fiskemelsindustrien måtte mobilisere og handle efter for at opretholde

deres industrifiskeri som erhvervsgren – på egne præmisser.

Fiskemelsindustriens produkter stammer hovedsagelig fra tobis, sperling og brisling. Industrifiskerne betragter sig som underleverandører til landbruget. Blandingen af animalske og vegetabiliske proteiner sikrer en god fødeoptagelse hos kalve, kyllinger, grise og mink. Fiskeolien, der tidligere bl.a. indgik i margarineproduktionen, bruges i dag som tilsætningsstof til dambrugsfisk m.v. Kritikken af industrifiskeriet har, især fra udenlandsk side, været stor.

Bogen er opdelt i fire hovedafsnit, De første år – Vækstår 1952-1968 – Storhed i modvind 1969-1982 – Kvalitet og fusion 1983-1997. For første gang kastes der detaljeret lys over Anderssildeoliefabrikken start og driftsbetingelser, og de andre fiskemelsfabrikker, bl.a. Claus Sørensens Vestjysk Sildeolieindustri fra 1952 og Fiskemelsfabrikken Vesterhavet fra 1960 omtales udførligt. Fiskernes trang til at foretage investeringer i tiltro til, at verdensmarkedspriserne vil holde sig, trak i 1960 og 1975 dybe spor i fiskeindustrien, ligesom sildefredning, sildestop, sperlingkasse og andre biologisk-politisk betingede forhold svækkede fiskerierhvervet. Alle dele omtales udførligt, hvorimod de forebyggende reaktioner imod yderligere indskrænkninger, de store forsøgsfiskeri-projekter, kun levnes omtale på en halv side. I 1982 begyndte fusionerne, Vesterhavet blev overtaget af Vestjysk Sildeolieindustri, som igen blev overtaget af Andelsildeoliefabrikken i 1989. Derved opstod den nuværende Esbjerg Fiskeindustri a.m.b.a., der er verdens største fiskemelsfabrik.

Bogen, der er næsten kvadratisk (21,5 x 23,5 cm) og tospaltet tekst, er forsynet med meget smukke omsætnings-, landings- og eksportdiagrammer m.v. i farve. Der gengives billeder af fiskeri, kuttere, sjak af lastoptagere, arbejdsprocesser på fabrikkerne, kutterbesætninger samt et væld af personbilleder af direktører og bestyrelsesformænd, de fleste i farve. Der findes tegninger af snurrevod og drivgarn samt af enkelt- og dobbeltslæbning med trawl. Derimod findes der ingen diagrammer eller tegninger, der illustrerer fiskens vej gennem fabrikken.

Bogen er forsynet med interviewliste med personangivelse, bestyrelsesliste, arkiv- og litteraturfortegnelse, fyldige noter (i alt 405 stk.) samt billedkilder, hvoraf mindre end halvdelen er anført ved fotografnavn. Det er uomtalt, at størstedelen af billederne fra havet er lavet af en medarbejder ved Fiskeriprojektet »Fremtidsperspektiver for dansk havfiskeri« i årene 1976-79, som Fiskeri- og Søfartsmuseet havde en part i.

»Proteiner fra havet...« er et ualmindelig velskrevet og veillustreret værk, der næsten overalt bygger på jomfrueligt, ikke tidligere publiceret kildemateriale.

Alan Hjorth Rasmussen

**Anne Leonora Blaakilde:
Ordene mellem os. Folkloristiske
fortolkninger om alderdom**

Skriftserien fra Gerontologisk Institut; nr. 2, København 1998. ISBN 87-986189-3-8.

**Henning Kirk og Marianne Schroll (red.):
Viden om aldring – veje til handling**

København, Munksgaard, 1998. 256 sider, ill. ISBN 87-16-12158-9.

**Anne Leonora Blaakilde og
Christine E. Swane:**

**Aldring og ældre billeder –
mennesket i gerontologien**

København, Munksgaard, 1998. 211 sider, ill. ISBN 87-16-12156-2.

En række nye bøger om alderdom er et resultat af den øgede interesse for forskning i aldring og ældre billeder, som bl.a. forskningsrådene har prioriteret i de senere år. Fælles for denne tværfaglige forskning er et opgør med indgroede vaneforestillinger om alderdommen som en omsorgskrævende fase af livet. I stedet rettes fokus mod alderdommens handlemuligheder, symboliseret med golfkøllen i stedet for stokken. Det vil nok glæde dette tidsskrifts læsere, at de kulturelle og historiske aspekter af alderdommen nyder stadig større bevågenhed inden for den gerontologiske forskning. Man kan næsten sige, at alderdommen afnaturaliseres og ikke længere accepteres som en sygdomsår-sag i sig selv. Derfor er det blevet mere

selvfølgelig at tale om forebyggelse på ældreområdet og ikke bare passivt at acceptere at man nødvendigvis bliver syg af alderdom.

Også ovenfor nævnte tre bøger bekræfter, at den generelle opfattelse inden for ældreforskningen i øjeblikket er, at en aktiv ældretilværelse bør være et alment krav. Flere af forfatterne ser det som deres hovedopgave at skille den »rene« biologiske aldring fra *konsekvenserne* af aldringen, således at alderdom ikke sammenblandes med dette begrebs kulturelle (ofte negative) indhold – en umulig opgave skulle man synes. Prøværdigt er det dog, at ældreforskningen har fået nuanceret det medicinske, nihilistiske ældrebillede, så alderdom (igen) kan forstås som en kompleks fase præget af både reduktion og vækst.

Alle tre bøger indledes med et mindeord om folkloristen Birgitte Rørbye, der døde pludseligt i 1997, og som havde stor betydning for dansk gerontologi.

Anne Leonora Blaakildes bog er en Ph.D.-afhandling bestående af en samling af artikler og kommentarer om folkloristik, gerontologi, erkendelsesteori og formidling på engelsk og dansk, skrevet i perioden 1991-97, og for de flestes vedkommende publiceret andre steder. I indledningen redegøres for folkloristikkens historie, og fagets kernebegreber diskuteres i forhold til den overordnede intention om at udvikle en humanistisk kulturgerontologi, hvor menneskers *oplevelse* af aldring står i centrum. Der lægges især vægt på kultur som tekst i bred forstand, og dermed på en sprogkulturel fortolkning af aldringsaspekter. Den røde tråd i artiklerne er spørgsmålet: Er Alder en kultur?

At teksterne er blevet til i løbet af en relativt lang periode betyder, ud over en del uundgåelige gentagelser, at forfatteren føler sig nødsaget til, i omfattende noter, at reflektere over sine egne synspunkters gyldighed på udgivelsestidspunktet. Anvendelsen af et selvbiografisk perspektiv til at etablere en kontekst for de enkelte artikler medfører, at en faglig refleksion sammenblandes med en personlig refleksion, som ikke i alle tilfælde kan interessere læserne, men som på den anden side giver et indblik i folkloristik-fagets skiftende

metodiske, teoretiske og begrebsmæssige nydannelser. Umiddelbart vil jeg derfor tro, at bogen er af større interesse for studerende inden for kulturfagene end for gerontologer.

I Henning Kirks og Mariannes Schrolls bog opstilles en række modeller for vellykket aldring af en gruppe af læger, sygeplejersker, en folklorist, en historiker, en psykologi, en sociolog og en samfundsforsker. Bogens røde tråd er en model kaldet aldringens trekant, der forbinder de tre faktorer, der anses for afgørende for aldringen: helbred, psykiske ressourcer og sociale rammer.

Bogen er først og fremmest en undervisningsbog, hvor man på en overskuelig måde kan blive ført á jour med den nyeste biologiske, sociologiske og psykologiske forskning om ældre mennesker samt blive introduceret til centrale begreber som livskvalitet, svækkelse, demens, egenomsorg og aktivitet. Dertil kommer et par glimrende historiske oversigtskapitler over den danske socialpolitik og ældrepolitik.

Antologien »Aldring og ældrebilleder – mennesket i gerontologien« er en sammenfatning af en forskningsrådsfinansieret gruppes forsøg på i perioden 1993-97 at udvikle en humanistisk orientering i dansk gerontologisk forskning. Da det gerontologiske fagmiljø i Danmark er relativt lille kan det ikke undre, at mange af forfatterne er gengangere. Antologien består af seks længere artikler af lægen Henning Kirk, folkloristerne Christine Swane, Birgitte Rørbye og Anne Leonora Blaakilde, organisationssociologen Jesper Wégens samt psykologen Pia Fromholt. De bidrager hver især til at nuancere vores viden om raske og syge ældre menneskers dagligliv og opfattelser af livskvalitet. Ifølge antologiens indledning tager alle artiklerne udgangspunkt i det enkelte menneske for dermed at bidrage til en egentlig *humanistisk* gerontologi. Alligevel er det ikke humanisternes, men lægen Henning Kirks artikel om sammenhængen mellem videnskabelig viden og »folkelige« metaforer, der er mest interessant at læse, måske fordi den *ikke* handler om enkeltindivider, men om bredere kulturelle fænomener. Alle artiklerne formidler dog deres stof godt, og der må være masser af informa-

tioner at hente for folk, der til daglig har med gamle mennesker at gøre.

Lene Otto

Vilh. Holst:

Felttogene 1848, 1849 og 1850

Med forord af Ebbe Kløvedal Reich. Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1998, 217 sider, ill. ISBN 87-7717-120-9. Kr. 240,-.

Johannes Helms:

Soldaterliv i Krig og Fred.

Beretninger fra Treårskrigen 1848-50

Med tegninger af Frants Henningsen. Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1998, 153 sider, ill. ISBN 87-7717-123-3. Kr. 180,-.

Strandbergs Forlag har fejret 150-året for 1848 med genudgivelsen af to populære bøger – begge bestsellere i forrige århundrede –, der på mange måder ligner hinanden, men også er meget forskellige. Begge bøger er skrevet af personer, der selv deltog i Tre-års-krigen og stærkt præget af tidens ideologiske klima – 'ånden fra 48' – og er derfor i dobbelt forstand af kulturhistorisk interesse. Vi får to øjenvidneskildringer af krigen (præsenteret på forskellig måde), der samtidig fortæller om tidens oplevelse og opfattelse af krigen og det sønderjyske spørgsmål.

Vilhelm Holst var skuespiller, men meldte sig som frivillig og deltog dels om bord på en kanonbåd i 1848 og dels som adjudant i slaget ved Isted. Hans beretning er skrevet lige efter krigens afslutning (udkom 1852), og emnet er først og fremmest felttogene, dvs. de politiske og militære begivenheder. Hans stil er nøgtern, omend man ikke er tvivl om hans 'danske' vinkel. Han nævner kun sig selv meget få gange og lægger i stedet vægt på den militære akkuratse fremfor svulmende heltedyrkelse. Men netop ved sin insisteren på en 'objektiv' eller dokumenterende synsvinkel får man et stærkt indtryk af, hvordan man i samtidens København tolkede begivenhederne. Striden fremstilles som et opgør mellem på den ene side en folkelig konge og hans frie og glade danske folk og på den anden side de forræderiske slesvig-holstenere og ikke mindst deres politiske ledere. Det er således 'ret-

færdig harme', der lyser ud af beskrivelsen. Tankevækkende er det imidlertid, at flere ting, der senere blev politiseret, øjensynlig ikke er problematiske for Holst. Det gælder fx brugen af tysk stavemåde til stednavne: det i den nationalhistoriske mytedannelse vigtige 'slag ved Bov' bliver således omtalt som 'slaget ved Bau'.

Ikke bare sted- og personnavnenes stavemåde, men også mange andre spørgsmål så anderledes ud, da skoleleder Johannes Helms i 1883 udgav sine erindringer fra tre-års-krigen. Stilen er langt mere munter og detaljerig med vægt på de personlige oplevelser af krigen og ikke mindst livet som soldat. Her er anekdotiske fortællinger om soldaterkammerater, detaljer om indkvartering, kost, familiebesøg og udstyret, helt ned til de uundgåelige vabler, når man som nyudsprungen soldat skal marchere fra København til Sønderjylland med nye støvler og tornyster med stive remme. Der er således langt mere beskrivelse af 'dagligliv' under krigen, men også – måske i lyset af den større tidsafstand – en let ironisk distance til egne 'bedrifter', omend der selvfølgelig heller ikke i denne beretning er tvivl om, på hvilken side 'retten' var placeret. Men man får et glimrende indtryk af, hvordan krig kan opleves i den enkelte soldats perspektiv, bl.a. hvor uoverskueligt det er for den enkelte at medvirke i et slag – især ved Isted-slaget, hvor regnen i perioder gjorde det umuligt at se en hånd for sig. Krigens grusomhed nedtones dog ikke mindst ved den 'muntre' og gemyttelige måde begivenhederne fremstilles på. Bogen er skrevet efter nederlaget i 1864, og tre-års-krigens sejre fremstår – formodentlig på den baggrund – i et hyggeligere, næsten nostalgisk skær. Det er næsten som at læse 'den tapre landsoldats erindringer'. Bogen er desuden fint illustreret med tegninger og kort.

Tre-års-krigen hører til højdepunkterne i den danske nationalhistoriske myte. I de to bøger er der masser af stof til dem, der vil have de kendte myter bekræftet, idet de begge med deres popularitet har været med til at skabe disse myter. For den kulturhistoriske og kritiske læser er der imidlertid perspektivrige indblik i krigens dagligliv og ikke mindst det ideologiske klima,

den udspillede og senere fortolkede i. Ideologi og propaganda er et centralt led i enhver krig, som vi i vore dage får et glimrende eksempel på i Balkan-konflikterne. I de to genudgivelser får vi illustreret, hvorledes ideologi og 'historiske kendsgerninger' nødvendigvis må være vævet sammen, især når emnet er krig.

Tine Damsholt

Fabienne Knudsen: Integrationsdebatten i Danmark og Frankrig. Mellem universalisme og partikularisme
Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag, 1998. 151 sider. ISBN 87-7780-202-0. Kr. 180,-.

I det seneste årti har spørgsmålet om indvandrer og flygtninge udviklet sig til et af samfunds- og kulturforskningens hedeste spørgsmål. Dette skyldes i vidt omfang problemets indlysende politiske betydning, og prisen har da også i megen indvandrerforskning været, at det prisværdige engagement i flygtnings og indvandrerers sag har stillet sig i vejen for den analytiske og teoretiske distance, som også er nødvendig for at få ordentligt greb om spørgsmålet.

Det er ikke den mindste fortjeneste ved Fabienne Knudsens lille, men kompakte bog om integrationsdebatten i Danmark og Frankrig, at den forener en kritik af den herskende integrationspolitik med en idéhistorisk analyse af centrale begreber og tankefigurer i integrationspolitikken. Det giver hendes kritik af den aktuelle politik det større perspektiv, som man ofte kan savne i indvandrerforskningen.

Idéen om at lave analysen som en sammenligning mellem Danmark og Frankrig kan umiddelbart forekomme arbitrær. Men den viser sig faktisk at fungere ret godt. Bogens mere overordnede tema er nemlig, som undertitlen angiver, forholdet mellem universalisme og partikularisme. Her repræsenterer Frankrig en republikansk og universalistisk tradition, som insisterer på ligheden, hvorimod Danmark i højere grad repræsenterer en tyskinspireret nationalistisk tradition, som lægger hovedvægten på forskellen.

Dette er dog en meget grov forenkling af forfatterens argument. For Knudsens cen-

trale pointe er egentlig, at en simpel dikotomi mellem universalisme og partikularisme går fejl af sagen. En vigtig figur i Knudsens fremstilling er den franske forfatter og filosof Alain Finkielkraut, der om nogen har taget opgøret med den partikularistiske – eller kulturrelativistiske – tradition fra Herder til postmodernismen. Over for denne relativisme stiller Finkielkraut en klassisk 'farveblind' universalisme, der ser interessen for kulturelle forskelle som en reaktionær forhindring for det universalistiske ideal om lige og fælles rettigheder. Som Knudsen imidlertid rigtigt bemærker, er universalismen for Finkielkraut påfaldende 'fransk', hvorimod den kulturrelativistiske reaktion er lige så påfaldende 'tysk'. Striden mellem universalisme og partikularisme har således selv en bemærkelsesværdigt partikulær dimension. Det bliver startskuddet til Knudsens analyse af forholdet mellem universalisme og partikularisme – en analyse, hvis afgørende pointe er, at de positioner ikke udelukker hinanden, men tværtimod konstant kombineres med hinanden på nye måder. Der findes kort sagt ingen rent universalistiske eller partikularistiske positioner.

Dette viser Knudsen igennem et væld af forskellige delanalyser. I integrationspolitikken udspilles modsætningen mellem universalisme og partikularisme blandt andet som en modsætning mellem på den ene side en assimilationsstrategi og på den anden side det, Knudsen kalder en 'multikulturalistisk' strategi. I praksis kombineres disse strategier dog på forskellig måde. Her er analysen af Frankrig mest interessant, fordi den bringer mest nyt (for denne anmelder, i det mindste). Den officielle franske integrationsideologi er en radikalt republikansk og universalistisk ideologi, hvor det at være fransk alene er knyttet til statsborgerskabet. Men det forhindrer ikke, at den franske integrationspolitik i praksis beror på en temmelig kompliceret kategorisering af indbyggerne i forskellige grader af og former for franskhed. I realiteten kombinerer fransk integrationspolitik assimilerende elementer (tilegnelse af franske republikanske idealer) med 'multikulturalistiske' elementer, der på forskellige måder opdeler og gør forskel.

Andre kombinationer af universalisme og partikularisme demonstreres, dels i en analyse af begrebernes egen historie, dels i analyser af tre af modernitetens store ideologier, nemlig nationalismen, kolonialisme og racisme. Knudsen viser her, hvordan et universalistisk hierarkiserende kulturbegreb på forskellige måder kombineres med en relativistisk, ikke-hierarkiserende, men til gengæld segregerende tænkning, således at der fremkommer forskellige uhelige blandinger af hierarki og segregation.

Disse analyser er, som man måske fornemmer, både kompakte og nuancerede. Der er imidlertid en udpræget fare for, at læseren farer vild i disse mange – og hver for sig glimrende – analyser. Knudsen demonstrerer overbevisende, at det interessante ikke er adskillelsen mellem universalisme og partikularisme, men de forbindelser de indgår med hinanden, de måder hvorpå de understøtter og forstærker hinanden fuldt så meget som deres åbne ideologiske konflikt. Men man kan godt blive i tvivl, om disse positioner kan kombineres med hinanden på vilkårlige måder, eller om der er et system i de måder, hvorpå de kombineres. Undertiden kan man spørge sig selv, om selve begreberne universalisme og partikularisme til syvende og sidst er for abstrakte til – selv i de mest nuancerede kombinationer – at kunne levere en præcis analyse af integrationspolitikken, såvel som af diskurser som nationalismen, kolonialisme eller racisme. Måske skal kagen simpelt hen skæres på en anden måde. Men det ændrer ikke ved, at Fabienne Knudsens bog er et usædvanligt grundigt, intelligent og vel dokumenteret studie af en af de måder, hvorpå filosofiens abstrakte begreber indskriver sig i den politiske virkeligheds mere profane magtformer.

Søren Christensen

Jørgen Glerup: Organisationskultur som læreproces og kommunikation

Svendborg Fingerveri 1931-1990. Odense Universitetsforlag 1998. 207 sider. ISBN 87-7838-353-6. Kr. 225,-.

Jørgens Glerups bog om Organisationskultur som læreproces og kommunikation

med undertitlen Svendborg Fingarveri 1931-1990 er som titlen angiver en bog, der tematisk er delt i to, nemlig en første del, der er en beskrivelse af nogle hovedtræk af udviklingen på Svendborg Fingarveris historie i perioden, mens bogens anden del udvikler et analyseapparat til analyse af generelle (organisations)kulturelle fænomener.

Svendborg Fingarveri er et af de ganske få danske garverier, der overlevede branchens krise i 1980'erne, og beskrivelsen af dets historie er samtidig en beskrivelse af, hvad det var, der gjorde, at netop dette garveri overlevede, og af udviklingen af det danske samfund.

Beskrivelsen er samtidig en kulturanalyse fortrinsvis af garveriets udvikling gennem 4 grundlæggende forskellige kulturelle faser, som Glerup har udviklet i sin bog fra 1991: Opbrudskultur. De fire faser, som garveriet har gennemløbet i sin historie, svarer til udviklingen i den samfundskulturelle udvikling, nemlig startende med iværksætterkulturen, der var kendetegnet ved den traditionelle patriarkalske håndværkerkultur med rod i lokalsamfundet og med virksomhedsejeren som ikke bare lederen af garveriet, men også som den lokale patriark, der i høj grad var sig sit sociale ansvar bevidst over for virksomhedens medarbejdere.

Krisen i garveribranchen i efterkrigsårene bl.a. på grund af begrænsede leverancer af råvarer gjorde det nødvendigt at rationalisere driften, hvorfor den patriarkalske iværksætterkultur fra 1950'erne frem mod 1970'erne gradvist afløstes af, hvad Glerup kalder en industrikultur med rationaliseringstiltag og effektivisering af produktionen. Dette kulturelle skift betegner samtidig et tilsvarende i det danske samfund, hvor efterkrigstidens industrialisering af den danske produktion tog fart. Det var i den samme periode, hvor værdien af den danske industriproduktion for første gang overhalede landbrugsproduktionens. Og det var i samme periode, hvor det moderne danske industrisamfund for alvor kom til at præge det danske samfund med produktion af standardiserede massevarer, fremvæksten af velfærdsstaten og lønarbejderkulturen og dennes adskillelse mellem arbejds- og privatliv.

På Svendborg Fingarveri kommer denne udvikling til udtryk ved en gennemgribende rationalisering og effektivisering og en række tekniske forbedringer af garveriets produktionssystemer ved indførelse af nye maskiner. Der blev indført akkordarbejde, hvor virksomheden købte så og så meget arbejde for så og så mange kroner. Hermed symboliseredes et kulturelt skift over fra et personligt forhold medarbejder og fabrikant imellem til et upersonligt arbejds-giver lønmodtagerforhold. Der sker samtidig et skift fra det lokalkulturelle mod en større åbenhed over for det nationale og internationale. Der blev iværksat en række uddannelses- og oplysningsprojekter i virksomheden, der fremmede de enkelte medarbejder- og ledelsesgruppers kompetencer og læreprocesser indenfor deres respektive områder, men som nu til forskel fra tidligere samtidig svækkede deres muligheder for samspil og deres mulighed for et samlet overblik over organisationen, hvorfor samarbejdet institutionaliseredes gennem formaliserede samarbejds- og repræsentationsorganer, f.eks. medarbejderrepræsentation i bestyrelsen for virksomheden. Hvor den industrikulturelle periode var kendetegnet ved, at virksomhedens focus blev sat på effektivisering af produktionsstyring, ændrede markedets vilkår sig med den første oliekrise i 1973 med stigende råvarepriser og produktionsomkostninger. Det betød, at virksomheden flyttede vægten over på salgsstyring og et stigende internationalt focus. Man kunne nu ikke længere køre efter rationelle systemer, men måtte indrette sig efter salgsmulighederne og tilrettelægge ud fra disse. De produktionskulturelle rutiner var kommet under pres, der betød, at nogle af virksomhedens grundlæggende antagelser blev forvandlet til mindre stabile værdier, som kunne diskuteres, og som der kunne sættes spørgsmålstegn ved gennem faglige aktioner, som det også skete i perioden. Denne opblødning af de grundlæggende værdier og salgsorienteringen var hovedelementer i det, Glerup kalder opbrudskulturen. Denne opbrudskultur kom også symbolsk til udtryk ved, at den gamle fabrikant, der havde gjort udviklingen med fra virksomhedens start, overlod tøjlerne til sin søn.

Omlægningen gik samtidig hånd i hånd med vægt på personaleudvikling og en øget udviklingsorientering og en fladere ledelsesstruktur. Omlægningen lykkedes og var kendetegnet ved høj servicegrad, stor leveringssikkerhed, stadig produktudvikling og en høj grad af fleksibilitet, hvad der resulterede i, at garveriet ved midtfirserne stod som en veltrimmet organisation.

Op imod 1990 sker overgangen til det, Glerup kalder den samstemte kultur, der er kendetegnet ved en organisation, der fokuserer på interne læreprocesser, hvor kvalitetsstyring og produktudvikling i høj grad er medarbejdermotiveret. Virksomheden betjener sig i vidt omfang af moderne informationsteknologi som middel til såvel produktionsstyring, kvalitetskontrol som projektstyring. Virksomhedens fire signalord blev: »Udvikling, produktion, kursus og personale«. Produktionsteknik var man blevet meget fleksibel, så man kunne foretage skift i produktionen, som man ville. Virksomhedens læreprocesser indgår nu i og farves af den kommunikation, der foregår internt i organisationen og mellem organisationen og dens omverden, og det er denne kommunikation, der driver kulturen fremad.

Bogens anden del er en undersøgelse af, i hvilket omfang eksisterende kulturteorier er i stand til at forklare udviklingen i Svendborg Fingarveris historie. Glerup kommer vidt omkring med udgangspunkt i en beskrivelse af E. H. Scheins klassiske funktionalistiske kulturanalyse, der er en analysemodel, der beskriver kulturens tre lag, nemlig de grundlæggende antagelser over dens værdier til artefakterne, der er de synlige og hørbare adfærdsmønstre. For at udvide og kvalificere dette analyse-redskab inddrager han brødrene Drefys' model om de fem trin i læringsprocessen fra nybegynder til ekspert suppleret med Gregory Batesons teori om læreprocesser, der opererer med læring af første, anden, tredje og fjerde grad, hvor læring af første grad betegner den læring, hvor læringen indebærer tilpasning og korrektion, læring af anden grad handler om at lære at lære, altså hvordan man kan indrette f.eks. en organisation sådan, at den er i stand til at sørge for, at læringen bliver et kollektivt gode til gavn for organisationen, hvor

læring af tredje grad indebærer, at kulturer og personer ændrer karakter og adfærd til endelig læring af fjerde grad, der handler om at lære at omlære. Disse læreprocesser er vigtige mekanismer til at forklare nogle af de vigtige forandringer, som såvel Svendborg Fingarveri som det moderne samfund har gennemløbet.

Endelig tilføjer Glerup Scheins statiske kulturopfattelse et dynamisk perspektiv, der svarer til opløsningen af samfundets faste grundlæggende antagelser og erstatter disse med en vekselpåvirkning mellem disse og mere overfladiske fænomener, som forklarer hvorfor kulturelle fænomener ikke er statiske, men under stadig udvikling som en konsekvens af forskellige systemers kommunikation med hinanden. Lægges hertil et symbolsk perspektiv bliver kultur hermed et indviklet mønster af kommunikation, der både medvirker til at bevare systemerne, forandre dem gennem de forskellige læringsprocesser, og give medlemmerne i kulturen forklaringer på, hvad meningen med både at fungere i det system virksomheden udgør og fortolke dennes placering i det system virksomheden er en del af, nemlig samfundet.

Glerups bog er en fascinerende blanding af en traditionel kulturhistorisk beskrivelse af en virksomhed og samtidig en spændende teoriudvikling, der kan forklare de fænomener, han både beskriver på virksomhedsniveau og på det samfundsmæssige niveau. Hans analyser rækker langt ud over den konkrete analyse af Svendborg Fingarveri og har bud ikke bare til læsere med interesse i virksomhedskultur, men er et eksempel på, at det kan være berigende at trække på resultater fra traditionelt så adskilte fagdiscipliner som kulturhistorie, sociologi, biologi, organisationspsykologi og generel kulturteori. Bogen være hermed anbefalet til alle, der interesserer sig for udviklingen i det danske samfund i den periode, hvor det moderne samfund bliver formet.

Klaus Kasper Kofod

Karin Lützen: Byen tæmmes.

Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København

Hans Reitzels Forlag, København 1998.
ISBN 87-412-2773-5. Kr. 395,-.

»Byens tæmmes« er en umiddelbart spændende bog, der beskæftiger sig med ændringer i synet på kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i forrige århundrede og frem til nu. Bogen er bygget op i flere lag, der kaster skiftende lys på opfattelsen af den beskrevne periode, men også på vore dages velfærdssamfund. Udgangspunktet har været byen København, en optik, der muliggør at følge de komplekse forandringer i perioden fra 1830 til 1895 med hensyn til befolkningsmæssensætning og sociallovgivning.

Karin Lützen vil for det første gerne nancere den i hendes øjne nedladne opfattelse af den private velgørenhed og give »hattedamerne«, Indre Mission og andre engagerede hjælpere den plads, de fortjener i historieskrivningen. Middelklassen ses her som selve drivkraften i omorganiseringen af lovgivningen på det sociale område i forrige århundrede. For det andet er bogen et forsøg på at afdække de historiske rødder til idealiseringen af kernefamilien, og hvordan vi opfatter »Det gode Liv« og »De gode Dyder«, som Karin Lützen ser som en forudsætning for al senere sociallovgivning i velfærdsstaten. Forestillingerne om »Det gode liv« blev således konstrueret på et historiske specifikt tidspunkt for senere at blive »naturlige«.

Byen København opfattes ikke kun som en lokalhistorisk størrelse, men som en metafor for det fremvoksende industrisamfunds problemer. I alle europæiske storbyer viste armoden sig i form af massefattigdom blandt et voksende proletariat, og de gamle institutioner var under opløsning. Efter næringsfrihedsloven fik liberalismen frit spil, ikke blot indenfor politik og økonomi, men også inden for sociallovgivningen. Byen voksede sig »vild« og skulle tæmmes. Karin Lützens tese er, at den gruppe, hun kalder middelstanden, fik en afgørende nøgleposition i denne omkalfatring af samfundet på godt og ondt, hvor det uahæmmede liv skulle holdes i ave.

Middelklassen var de første til at få øje på samfundsproblemerne og ønskede også at gøre noget ved det. Middelklassen blev nationens kerne fra omkring 1830-erne og prægede alle offentlige og private tiltag. Herfra kom de gode dyder, den mindrebemidlede befolkning måtte tage til efterretning, og herfra udgik den målestok for det gode liv, alle i samfundet blev bedømt efter. Middelstandens dyder var selvbeherskelse, arbejdsomhed, stræbsomhed, sparsommelighed og nøjsomhed. Den havde ingen forståelse for fx fattigbefolkningens livsvilkår og levevis og opfattede den som mangelfuld og anderledes på alle områder. Det blev middelstandens opgave at udbrede og opdrage til »De gode Dyder« gennem fx privat velgørenhed og kirkeligt arbejde.

I slutningen af forrige århundrede udvikles således ifølge Karin Lützen forudsætningerne for den senere velfærdsstat: befolkningen skulle ikke lide nød, men også leve et godt liv. Universalismeprincippet indførtes med gratis skolegang, gratis lægehjælp og alderdomsunderstøttelse for alle. Mødre med erhvervsarbejde skulle endvidere have mulighed for billige børneinstitutionspladser, misrøgtede børn blev fjernet fra hjemmet etc.

Efter indledningsafsnittet *Middelstanden* om middelstandens forudsætninger og nye position i samfundet efter indførelsen af den frie forfatning, skildres i afsnittet *Byen København* som en fremvoksende moderne storby – overvåget, men farlig – fuld af fristelser og muligheder. Epidemier og dårlig hygiejne florerede, ligesom fattigvæsenets institutioner var fyldt til randen. Alt efter udgangspunkt var der forskellige syn på byen – enten som frigørende eller som lasternes udklækningsanstalt. *Fattidommen* er næste afsnit, hvor det offentlige fattigvæsen, men også den private velgørenheds bestræbelser, skildres. Såvel velgørenheden før og efter næringsfrihedsloven drages ind, ligesom kvinders private velgørenhed, der især rettede sig mod at hjælpe kvinder og børn. Væsentligt i dette afsnit er middelstandens direkte møde med de fattige, som det kommer til udtryk i skildringen af rystende oplevelser i avisartikler og bøger. *Prostitutionen* er næste hovedafsnit, hvor bekæm-

pelsen af den offentlige prostitution, lovforordninger og regulativer skildres. Karin Lützen ser i bekæmpelsen en solidaritet fra middelstandens kvinder med de arbejderkvinder, der blev prostituerede. I afsnittet *Det kristne værn* beskrives bl.a. Indre Missions kirkebyggeri og sociale arbejde i form af oprettelsen af søndagsskoler, aftenhjem, hjem for faldne kvinder, børnehjem m.v. I afsnittet *1900-tallet* perspektiveres tæmningen af København, og der skues frem mod dette århundrede.

Bogens metodiske og teoretiske inspirationskilder spænder vidt. Karin Lützen har såvel i nyere familieforskning (John Gillis, Alan Corbin samt Anthony Giddens), etnologi (Orvar Löfgren og Jonas Frykman) som kvindeforskning (Judith Walkowitz m.fl.) kunnet hente begreber til dekonstruktionen af den (heteroseksuelle) kernefamilie som den naturlige og eviggyldige familieform.

Karin Lützen baserer bevidst sin bog udelukkende på trykte kilder fra samtiden: avisdebatter, tidsskriftartikler, politiske forhandlinger i Rigsdagen og i Bøgerrepræsentationen, årsberetninger fra velgørende foreninger og børnehjem m.v. Igennem begrebet »Den offentlige Tale« vil forfatteren tættere på de forskellige positioner i samtidens debat om fattigdomsproblemet. Det viser sig at være en frugtbar indgang til middelklassens selvforståelse. Man kan selvfølgelig indvende, at man herved udelukkende får indblik i, hvad de grupper, der beherskede diskursen mente, og de fattige selv står tilbage udelukkende beskrevet udefra som storbyens sociale klienter, patienter eller udskud. Karin Lützen gør tværtimod dette forhold til en metodisk pointe (såkaldt symbolsk inversion): gennem at aflæse, hvordan middelklassen skildrer sin modsætning, fx arbejderklassen, defineres middelklassens egen forestillingsverden indirekte.

Karin Lützen har en veludviklet sans for de skæve vinkler og de gode historier uden at forfalde til anekdoteplanet. Hendes læsning af arkivernes materiale har fremdraget nogle eksempler på »sager«, hvor enkeltpersoner lyslevende træder frem og giver skildringen kød og blod. Store dele af bogen sluger man, fordi man gerne vil høre, hvordan det egentlig ender

for disse mennesker. Foruden at være et formidlingsmæssigt greb, hvor indlevelsen i dette persongalleri spiller en væsentlig rolle, giver denne form for socialhistorie plads til enkeltindivider. I Karin Lützens skildring ikke som enkeltstående tilfælde, men som repræsentanter for nogle tidstypiske tendenser, hvor kulturelle konflikter spejles. Netop selvbekendelsen, at lægge sit liv blot for offentlige instanser, blev en vigtig del af forsørgersamfundets kultur.

Bogens styrke ligger helt klart i den tætte skildring af forrige århundredes socialforsorg i København, hvor fremstillingen går dybt ned i såvel lovgivning som praksis på området. Hjelpeforanstaltninger og moral følges ad. Karin Lützen har nogle spændende pointer, bl.a. at velfærdsstatens forudsætninger snarere hentes i den private velgørneheds principper end i det offentlige fattiggæsen, men også at hele feltet må ses under samme synsvinkel – nemlig middelstandens stigende udbredelse af sine egne normer. Selvom den offentlige forsorg tilstræbte et lighedsprincip, flyttede nissen med i form af opretholdelsen af de samme idealer om kernefamilien som ramme om »Det gode Liv«.

Undervejs virker det dog, som om Karin Lützen ikke har vidst, hvad hun skulle gøre med alt det stof, der er samlet ind og gennemgået. Store dele af bogen er udelukkende beskrivende, og som læser ville man gerne være vendt tilbage til de teoretiske inspirationskilder og have sat begrebernes anvendelighed på prøve. Trods denne indvending skal det dog fremhæves, at der er tale om et omfattende og meget gedigent historisk værk, der ikke er til at komme uden om, hvis man beskæftiger sig med forsørgersamfundet. At bogen så tillige er smuk og en sand grafisk nydelse gør heller ikke noget!

Lykke L. Pedersen

Svend Aage Mørkvig:
Jægersborg – fra krongods til byområde
Historisk-Topografisk beretning. Vedbæk, Strandbergs Forlag 1998. ISBN 87-7717-128-4. Kr. 200,-.

Et lille område kan have en omfattende og usædvanlig historie. Jægersborg er sam-

men med det frastykkede Bernstorff emnet for Svend Aage Mørkvigs historisk-topografiske bog, der tager læseren med på en rejse til et lille område med stor betydning nord for København. Med veloplagt fortælleglæde rulles historien op om ejerforhold, bygnings- og personalhistorie tilbage til første gang, det lille torp nævnes i skriftlige kilder. Jægersborg har i perioder nærmest været rigets midtpunkt, idet kongefamilien, militæret, samt regeringsmedlemmer alle har haft deres gang i området. Mere end 50 kongelige personer har siden dronning Margrethe I's tid haft tæt tilknytning til Jægersborg og Bernstorff Slot.

Bogen er inddelt i kapitler med hver sit topografiske område, hvor de to store slotte som Jægersborg Slot med Jægergaarden og Bernstorff Slot naturligt nok står i centrum, men også andre bygninger og anlæg beskrives indgående som fx Schæffergaarden, Befæstningsanlæg i Jægersborg, statsskovvæsenet og vejføringer. Hvert enkelt område skildres kronologisk – oftest helt op til vore dage. Svend Aage Mørkvig bygger sin fremstilling på en lang række forskellige kilder som arkivalier, fotografier, kortmaterialer og beretninger. Mængden af tilgængeligt stof har styret de enkelte kapitlers udformning og detaljeringsgrad.

Bogen er spændende for alle med interesse i området, hvad enten man gerne vil have viden om en enkelt bygnings historie eller de tilknyttede beboeres liv. Fremstillingen giver et glimrende overblik over de forandringer, der er sket med huse, slotte, jagtområder, kaserner og landsteder frem til vore dages funktion af området i form af rekreative parker, attraktive villabegyggelser og offentlige institutioner. Alment historieinteresserede vil således have glæde af at få knyttet allerede kendte begivenheder og personer til en bestemt lokalitet, ligesom der er mange nye enkeltoplysninger at hente i bogen, der kan bruges som et opslagsværk.

Forfatteren har især gerne villet fremhæve kongefamiliens tilknytning til området, hvorfor et slægtsregister er knyttet til udgivelsen, hvoraf det fremgår, hvilke personer, der har haft relationer til Jægersborg. Listen må siges at være imponerende.

Bogen er rig på illustrationer, først og fremmest instruktive nye farvefotografier sat sammen med ældre fotografier, hvor kontrasten mellem før og nu således er fremhævet. Desuden er bogen illustreret med gamle stik og kortmateriale for den ældre periode.

Man ville gerne have haft flere kort med for at give et overblik over de ændringer, der er sket gennem tiden. Gengivelsen af de udvalgte kort er ikke optimal, så det kan være vanskeligt at orientere sig og finde de i teksten omtalte lokaliteter. Sammenfattende må man sige, at bogen har haft for mange perspektiver med, hvilket har gjort det vanskeligt for forfatteren at vælge materiale fra – alt er kommet med.

Lykke L. Pedersen

Signe Mellempgaard:

»Kroppens natur«. Sundhedsoplysning og naturidealer i 250 år

København, Museum Tusulanums forlag, 1998. 357 sider. ISBN 87-7289-512-8. Kr. 298,-.

Bogen handler om, hvordan der i sundhedsoplysningen er blevet argumenteret med naturen for det sunde i et 250 års tidsperspektiv.

Bogen er disponeret i tre dele: en kort indledende del hvor bogens problemstilling og perspektiv præsenteres. En hoveddel hvor analysen af det sene 18. århundredes sundhedsoplysnings brug af naturen som argument foldes ud. En sidste og mindre del, der tidsmæssigt følger problemstillingen over næsten to århundreder fra begyndelsen af 1800-tallet frem til 1990'erne.

I den indledende del præsenteres problemstilling, perspektiver og afgrænsning. Forfatterens teoretiske udgangspunkt er et diskursanalytisk perspektiv og hermed afgrænses projektet såvel kilde- som emnemæssigt. Kilderne bliver det skrevne ord, som det kommer til udtryk i litteratur – fagbøger og tidsskrifter om sundhed. Indtil 1807 behandles al skreven litteratur på dansk, i perioden herefter er der sporadisk udvalgt værker og debattører. Bogens udgangspunkt er først og fremmest etnologisk, skriver forfatteren, karakteriseret af

en fokusering på kulturforskelle og det kulturspecifikke samt et ønske om at af-naturalisere det selvfølgelige. Bogens emne er ikke historiske sundhedsforhold, sygdomsmønstre eller tidernes læge- og sundhedsvæsen, ej heller befolkningens sundhedsadfærd og deres oplevelser med sygdom og sundhed i perioden. Men derimod de opfattelser og fortolkninger af individet, kroppen og menneskelivet som sundhedsoplysningen gennem naturargumentet taler/skriver om.

I hoveddelen fokuseres der indholds- og tidsmæssigt på sundhedsoplysningen i det sene 18. århundrede. Denne afgrænsning og fordybning begrundes med, at det er her den egentlige sundhedsoplysning dukker op, og derfor er det også muligt at inddrage al den trykte sundhedsoplysende litteratur, der kommer i perioden. Både kvantitativt og kvalitativt er det denne hoveddel, der er bogen styrke. Det er her, vi ser analysen folde sig ud og fastholde dets etnologiske udgangspunkt ved blandt andet at fokusere på det kulturspecifikke og kulturforskellene i sundhedsoplysningen med dets forskellige tale til borgere og bønderne, samt ved at se sundhedsoplysningen som et middel i en livsstilisering rummende både en social distinktion og en formidling af en hel livsordens omverdenstolkning og selvforståelse.

Tredje del af bogen, hvor problemstillingen følges fra begyndelsen af 1800-tallet op til 1990'erne, virker både mindre fyldig og fordybende. For det første inddrages, i modsætning til bogens hoveddel, kun få udvalgte værker/skribenter, og vel at mærke i perioden hvor antallet af værker er støt stigende. For det andet er udvalget klart styret af problematikken i den tidligere periode, hvilket på den ene side er rimeligt nok, men på den anden side ikke åbenbar for læseren, hvilke nye og andre perspektiver end naturargumentet der er valgt fra. At tidsperspektivet føres frem til nutiden, begrundes forfatteren med, at historien skal bruges til at blive klogere på nutiden, og at læsningen af sundhedsoplysningens initialiseringsfase kan bruges til at problematisere den moderne sundhedslitteratur. Selv om det sidste afsnit absolut tager hul på denne problemati-

sering via en diskussion om perspektivskift i den nyeste sundhedsoplysning fra »dårlige vaner« til kulturel helhed, så fortjener også slutningen af dette sidste århundrede en ligeså grundig og dybdeborende behandling som slutningen af det 18. århundrede.

Jeg kunne godt have tænkt mig, at forfatteren have taget fat på diskussionen af det diskursanalytiske perspektivs begrænsninger især i forhold til det etnologiske udgangspunkt. Sundhedens magt- og vidensdiskurser tematiserer ikke indskrivningsteknikker og -former. Hvordan bliver f.ex. den talende/skrivende sundhedsoplysning virksom, hvordan bliver den til indre tvang, og hvilke indskrivningsformer og processer er på spil? Det etnologiske perspektiv bør række ud over det diskursanalytiske i en fastholden også af praktikker og genstande i en hel livsorden og ikke kun denne livsordens omverdenstolkning og selvforståelse.

Disse afsluttende kommentarer må dog på ingen måde overskygge det faktum, at der her er tale om en flot og absolut læseværdig bog, der på mange måder gør læseren meget klogere på sundhedsoplysning og naturidealer gennem de sidste 250 år.

Laila Ottesen

Allan Tønnesen: Herunder hviler ...

Udgivet i anledning af Frederiksberg Begravelsesvæsens 100 års jubilæum 1. april 1998. Frederiksberg gennem tiderne XXI. Historisk-topografisk selskab for Frederiksberg 1998. 123 sider, ill. ISBN 87-87477-23-8. Kr. 125,-.

I anledning af Frederiksberg Begravelsesvæsens 100-års jubilæum er der udgivet et udmærket jubilæumsskrift forfattet af Allan Tønnesen. Bogen omfatter imidlertid meget mere end begravelsesvæsenets 100 års historie.

Bogen indledes med de ældste begravelser på Frederiksberg, nemlig de nu forsvundne kæmpehøje. Mere relevant er beretningen om opførelsen af »Ny Amager Kirke« i begyndelsen af 1650'erne, der lå ved den nuværende Frederiksberg Runddel bag Storm P. Museet, men som allerede ødelagdes af svenskerne 1658 og er-

stattet med en ny kirke 1662, der stod frem til den nuværende ottekantede kirke opførtes.

Da kirken blev nedrevet, blev kirkegården ved kirken nedlagt. I stedet udlagdes 1732 en ny kirkegård øst for den gamle kirkegård, og den nuværende ottekantede Frederiksberg kirke opførtes her. Den nye kirkegård kom til at udgøre den ældste del af Frederiksberg ældre kirkegård, der udvidedes flere gange siden, først i 1764, senere 1824, 1838, 1854, 1909, 1912, 1918 og endelig 1928.

Den 4. juni 1897 underskrev Christian den IX den resolution, hvorved Frederiksberg Begravelsesvæsen blev oprettet fra 1. april 1898. Kirken og kirkegårdene på Frederiksberg var 1865 afhændet af staten til Frederiksberg kommune, og nyordningen kom til at betyde, at Frederiksberg Begravelsesvæsen blev en selvstændig institution med egen formue og administration. Dog var tre af bestyrelsens fire medlemmer udpeget af kommunen, så kommunen havde og har stadig et stort ord at skulle have sagt. På dette tidspunkt var Solbjerg kirkegård »Frederiksberg Assistents Kirkegaard« allerede anlagt, indviet den 22. juni 1865. 1925 påbegyndtes anlæggelsen af Søndermark kirkegård. Bogens sidste halvdel omhandler gravskikke gennem tiderne, gravtyper og en omfattende fortegnelse over de bemærkelsesværdige gravminder på de tre kirkegårde.

Forfatterens dilemma er, hvad han selv påpeger, at oprettelsen af Frederiksberg Begravelsesvæsen 1898 i sig selv ikke var nogen særlig skelsættende begivenhed for de frederiksbergske kirkegårde. Det var en administrativ ændring, hvorved kirkegårdene kom under en selvejende institution. Derfor er det relevant, når forfatteren bringer forhistorien om de gamle frederiksbergske kirkegårde med såvel de nu nedrevne kirker med deres kirkegårde som den nuværende kirke og de nuværende kirkegårde. Skildringen kan hinese steder forekomme lidt omstændelig, men det er en både meget sagkyndig og meget underholdende bog om de frederiksbergske kirkegårde. Anmelderen vil ikke røbe detaljer, men anbefale læseren historien om personalets hilsen i Radioens ønskeprogram Giro 413 (s. 38). Forfatteren

redegør med stor omhu og viden for de bygninger, der er og har været på kirkegårdene, de mennesker, der har haft tilknytning til kirkegårdene, kirkegårdsanlæggene og selve monumenterne.

Allan Tønnesen er et pænt og høfligt menneske, og det er ikke hans ærinde at kritisere begravelsesvæsenets dispositioner. Den meget nøjterne redegørelse for beslutningen om gradvist at nedlægge Solbjerg kirkegård og de problemer det må medføre, virker stærkere, end hvis forfatteren havde ladet sig forføre til at fremkomme med berettigede kritiske kommentarer.

Bogens sidste del er en guide, der fører læseren rundt blandt kirkegårdenes mange bevaringsværdige gravminder. Forfatteren har af hensyn til brugbarheden opstillet listerne for de enkelte kirkegårde afdelingsvis og i nummerorden, således man på stedet med bogen i hånden kan orientere sig om de monumenter, der har interesse af personalhistoriske eller kunst- og kulturhistoriske grunde. Et alfabetisk navneregister savnes alligevel, således som der er i Sven Houmøllers bog »Paa Vandring i den stille Have« fra 1959. For den, der ikke kender kirkegårdenes topografi, havde et kortmateriale også forhøjet guidens brugbarhed for den besøgende.

Disse indvendinger er imidlertid småting, som ikke ændrer ved, at her et tale om et fremragende jubilæumsskrift. Man må håbe, at jubilæumsbogen kan erhverves i forbindelse med besøg på kirkegårdene, for den vil være en stor hjælp for den interesserede besøgende, og den omfattende litteraturliste er en nyttig hjælp for den, der yderligere ønsker at fordybe sig i de stille havers historie.

Karin Kryger

Tine Bryld: I den bedste mening

Fotografi og billedredaktion Per Folkver. Nuuk, Atuakkiorfik, 1998. 296 sider, rigt ill. ISBN 87-558-1373-9. Kr. 247,50.

Bogen handler om et forsøg udført med levende mennesker, om 22 grønlandske børn, som i 1951 af den danske kolonialadministration blev sendt til Danmark for at lære dansk. Der var tale om et uddannel-

sesprojekt, som skulle skaffe dansksprogede, der kunne gå ind i det nyetablerede grønlandske skolevæsen. Projektet havde også en social dimension, idet man besluttede at udvælge fattige 6-7-årige børn med høj intelligenskvotient. I første omgang skulle det være forældreløse børn, eller børn hvis forældre selv meldte sig som interesserede. *Der meldte sig ingen.*

Ideen var, at de skulle opholde sig i Danmark i et godt årstid som plejebørn i danske familier. Derefter skulle de så sendes til det nybyggede Røde Kors Børnehjem i Nuuk. Sådan blev det også – bortset fra at 6 af børnene blev adopteret af deres danske plejeforældre.

På børnehjemmet var sproget dansk, og de gik i den dansksprogede skole. Og de måtte ikke tale grønlandsk med det grønlandske personale på hjemmet.

Tine Bryld har sammen med en af de 22, Helene Theisen, opsøgt og interviewet så mange som hun har kunnet få kontakt med. I 1998 boede 9 i Danmark, 3 i Grønland, 1 på Færøerne, 1 i Sverige og 1 på De Kanariske Øer, og 7 var døde. Hun har også talt med familie og slægtinge, bl.a. fordi det er begrænset, hvad de selv husker af omstændighederne ved deres afrejse, eller deportation, som Helene Theisen kalder det.

Pigerne har gennemgående klaret sig bedst, har fået uddannelse, fx som pædagog eller socialrådgiver eller blevet godt gift – med danskere.

Drengene klarede sig ikke helt så godt. Nogle få blev håndværkere og en blev teletekniker. Da Tine Bryld lavede sin undersøgelse, var 4 af de 13 drenge døde, og 5 på bistand eller førtidspension.

Det er den ene side af sagen, hvordan det gik dem erhvervs- og helbredsæssigt. Det *behøver* ikke have noget med »deportationen« at gøre.

At uddannelsesprojektet blev en fiasko er helt klart: ingen af de 22 kom til at indtage den stilling som danskyndige skolefolk, som var målet med det hele.

Men på det menneskelige plan må man nok sige, at det for mange af dem blev en katastrofe – i forhold til familien og i deres forhold til Grønland.

Allerede da børnene kom tilbage fra danmarksoopholdet og blev placeret på børne-

hjemmet, var der følelige, daglige problemer. De andre børn i byen kaldte dem »Skide børnehjemsbørn, bare sådan nogle danskere«. De kunne ikke tale med deres forældre og søskende – 6 af dem havde deres familier i Nuuk, som de kun måtte besøge engang imellem.

Også senere i livet har det været et stort problem for de fleste, at de ikke kunne deres eget sprog. De er blevet mobbet af andre: »Hvorfor fanden taler du ikke grønlandsk, når du er grønlænder!« – og de har stort set kun haft skuffelser ud af at op-søge familierne igen senere; det er nogle virkelig dybt tragiske historier, de kan fortælle om misforståelser på grund af både sprog- og også kulturforskel.

De tre, som i 1998 boede i Grønland, har lært sig noget grønlandsk, fx af deres ægtefæller, men ikke nok til, at de tør tage ordet. For taler man ikke sproget korrekt, bliver der grinet ad dem – og skrive grønlandsk kan de ikke.

Tine Bryld har været så venlig at kalde sin bog »I den bedste mening«. Det er nok en forenkling, hvis hun da ikke mener titlen ironisk. Der har naturligvis ikke været tale om nogen ond hensigt, men der var dog tale om et eksperiment med levende mennesker. Og der var ikke tale om absolut frivillighed: Da man kunne ikke skaffe frivillige, og udpegede i stedet børn, som dels var intelligente, dels fra »fattige« hjem. Og det betyder ikke dårlige hjem.

Det var ikke alene de danske kolonienbedsmænd, der foretog udpegningen. Det var vel i virkeligheden »et par af de store (grønlandske overklasse-) familier, der talte på grønlandernes vegne, selv om de ikke vidste hvad den grønlandske befolkning tænkte« – som en af forældregenerationen til de 22 børn udtrykte det. Sagen havde været behandlet i Det Grønlandske Landsråd i 1950, og forslaget blev vedtaget med 18 stemmer mod fire. De fire frygtede, at børnene ville glemme deres grønlandske sprog, og de fik ret. Man kan undre sig over, at der ikke i skolevæsenet var folk, som havde den fornødne viden til at advare mod at sende 5-6 årige børn til et fremmed land så længe. »Dem som taler begge sprog har det bedst!« Det har man da kunnet sige sig selv også i 1950.

George Nellemann

Bognotitser

Jørgen Duus:

Silhuetter. Skygger på væggen

300 sider, rigt illustreret. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. ISBN 87-17-06724-3. Kr. 348,-.

Jørgen Duus har med bogen »Silhuetter. Skygger på væggen« leveret et stort og morsomt værk om danske silhuetter. Han fortæller silhuetternes kunsthistorie, gennemgår de ofte Storm P.-agtige metoder til fremstilling af dem, men samler sig derpå om danske silhuettere og deres arbejder. Duus går veloplagt og detektivisk til værks, og i det hele taget lyser bogen langt væk af, at han holder af sit emne. Det er ikke hver dag man læser en bog, der i den grad er skrevet *con amore*. Enkelte klipperværker savnes i bogen, f.eks. Sonia Brandes og Niels Wivel, men meget er med. Duus har også haft fortjenstfulde arbejder at bygge på, bl.a. af Louis Bobé og Bjørn Ochsner. Billedgengivelserne er upåklagelige og bogen er udmærket tilrettelagt. E.K.M.

Max Engman:

Norden och flytningarna under nya tiden
København, Foreningen Norden, 1997. 60 sider, ill.

Dette er en lille, nyttig bog, som kort beskriver alle flytninger i, til og fra Norden, frivillige som tvungne. Udvandring til Nordamerika, indvandring til storbyerne, arbejdskraftvandring, krigsflygtninge under Den store nordiske Krig 1710-14, deportation af finner til Sibirien, indvandring af jøder og sigøjnere, karelernes flytning til Finland efter krigene – og mange flere.

Til hver kategori af flytning er der henvisning til den vigtigste litteratur. G.N.

Anders Enevig:

Cirkus og Gøgl i Odense 1845-1874

Odense, Odense Universitetsforlag/Stadsarkivet i Odense, 1998. 330 sider, ill. ISBN 87-7838-389-7. Kr. 200,-.

I et af de artistblade, som med skiftende held er udgivet i Danmark, kunne man i 1942 læse om en anonym artist i Odense, som havde samlet 12 tykke bøger med cirkus- og varietéudklip af Odenseaviser fra 1860 til 1900. Disse scrapbøger kan idag ikke lokaliseres – måske findes de ikke mere – men trods dette er det muligt at få et samlet overblik over emnet.

Anders Enevigs imponerende registrering af cirkus og gøgl i Odense er nu nået til bind 3, som omfatter årene 1845-1874, udvalgt og redigeret efter samme principper som bind 1 og 2 (se Folk og Kultur 1998). I indledningen gives en ultrakort introduktion til perioden med omtale af forlystelseslivets grafiske produkter: programmer, plakater, løbesedler, som Anders Enevig gennem mange år har samlet som dokumentationsmateriale. Indledningen afsluttes med to ekskuser, én om gøgleren Jean d'Abis og én om scenehypnotisøren Carl Hansen. På omslaget lover Anders Enevig at afslutte beretningen om scenehypnosens udvikling og samlede historie i Danmark i seriens fjerde og afsluttende bind. I.V.

Inge Adriansen:

Krig og Kærlighed i 1864. Breve mellem Sønderborgs borgmesterpar Hilmar og Olufa Finsen

Fra Als og Sundeved bind 76. Historisk Samfund for Als og Sundeved. Museet på Sønderborg slot 1998. 216 sider, ill. ISBN 87-87153-39-4. ISSN 85-0845. Kr. 198,-.

Breve fra soldater ved fronten giver et fint indtryk af krigen i 'øjnehøjde', og brevvekslinger mellem soldater og deres fami-

lie giver indtryk af, hvor svær situationen er for begge parter. Nærværende næsten daglige brevveksling mellem en dansk embedsmand i Sønderborg og hans højgravid kone, der havde søgt tilflugt i København fra marts til juni 1864, giver først og fremmest et billede af bombardementet af Dybbøl og Sønderborg set fra de civiles perspektiv. Han beretter om bombardementerne og skaderne på Sønderborg og sine egne gøremål i den forbindelse, dog i en optimistisk tone for ikke at bekymre hans kone for meget. Hun beretter om sine bekymringer, børnenes sygdomme og beder ham sikre så meget som muligt af familiens indbo: møbler, sengetøj, sølvtøj osv. Først og fremmest giver brevene indblik i et kærligt ægteskab og to menneskers ægte fortvivelse over krigens udvikling og bekymring for hinanden. På mange måder er det almenmenneskelige spørgsmål, der belyses i en kulturhistorisk ramme, i en tid hvor gøren og handlen var mændenes domæne, og kvinder måtte længes og ængstes. Brevvekslingen sættes ind i en bredere kontekst af Inge Adriansen ved en præsentation af brevskrivne og deres videre skæbne som amtmandsfamilie på Island og ved udmærkede noter.

T.D.

*Axel Johnsen:
1848-50 Med Gud! For Konge og Fædeland! Für Freiheit und Einheit!*

Udgivelse i forbindelse med udstillingen af samme navn ved Museet på Sønderborg Slot, Museum Flensburg og Museet på Koldinghus. I alt 70 sider, rigt ill. ISBN 87-87153-35-1. Kr. 68,-.

Denne udgivelse (og udstilling) i anledning af 150-året for 1848 adskiller sig fra mange andre ved at gøre 'dobbeltperspektivet' til sin pointe, idet den søger at belyse forskelle og ligheder i samtidens danske og tyske vurdering af konflikten. Hele teksten (også billedteksterne) er på

både dansk og tysk og fremstilles sideløbende. Der gives først en kort introduktion til baggrunden for konflikten om Slesvig-Holstens tilhørsforhold og begivenhederne i martsdage. Derefter følger fine store gengivelser af (udstillingens egentlige emne): en næsten komplet bevaret serie af folkelige billedtryk, der var en del af samtidens oplysning og propaganda. De fleste af disse tryk er de såkaldte 'Neuruppiner' (trykt i den lille tyske by Neuruppin), hvis udgiver var en svoren tilhænger af Preussen og derfor en del af propagandaen for 'oprørerne' i Slesvig-Holsten. Men også en del af deres danske modstykker gengives, og begge sættes i historisk perspektiv. Måske for at balancere denne overvægt af 'tysk' propaganda er der i slutningen af hæftet to korte artikler, der på udmærket vis fortæller om og analyserer to af hovedstykkerne i den danske side af 'Ånden fra 48': sangen *Den tappe Landsoldat* og H.W.Bissens heltemonument over samme figur. Et glimrende hæfte for alle, der gerne vil have et mere nuanceret syn på tre-års-krigen, de nationale mytedannelser og deres medier.

T.D.

Søren Nancke-Krogh:

Elefanter og andre store artister

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1997. 112 sider. ISBN 87-17-06782-0. Kr. 168,-.

Med udgangspunkt i egne ungdomserfaringer, kærlighed til cirkus og et mangeårigt venskab med dyrepasserer og elefantdomptøren Camillo leverer arkæologen Søren Nancke-Krogh fem kaleidoskopiske essays om cirkus. Skildringerne spænder lige fra nutidige beretninger om f. eks. Camillos livsforløb til overraskende nye teser om bl.a. sammenhængen mellem de afbildede mammutter på forhistoriske hulemalerier og dressuren af elefanter i vore dages cirkus.

S.L.S.

Indsendt litteratur

- Finn Arler & Ingeborg Svenning (ed.): Cross-Cultural Protection of Nature and Environment. Odense Universitetsforlag 1997. 248 sider. ISBN 87-7838-347-1 Kr. 250,- u. moms.
- Brudstykker fra Blicheregnet. Thorning, Blicheregnet's Museumsforening, 1998. 66 sider, ill. ISSN 0908-7737.
- BYHORNEN 27. årgang. Historisk forening i Ballerup, 1998. ISSN 0105-6433.
- Illustreret kalenderbog. Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1998. 108 sider, ill. ISBN 87-7717-152-7. Kr. 98,-.
- FRAM. Fra Ringkøbing Amts Museer. 1998.
- Herning, Museet i Ringkøbing Amt, 1998. 176 sider, ill. ISSN 0108-3643.
- Tove Ingebjørg Fjell (red.): Naturlighetens positioner. Nordiska kulturforskare om fødsel och föräldraskap. Åbo, NNF Publications 1. 1998. 208 sider. ISBN 952-12-0225-4. FIM 140,-.
- Henrik M. Jansen: Hugo Matthiessens Marstal og Ærøskøbing. Skrifter fra Svendborg Museum nr. 41. 1998. 112 sider, rigt ill. ISBN 87-87769-96-4. Kr. 120,-.
- Else Marie Kofod et al. (red.): Nordisk Bibliografi for Etnologi og Folkloristik 1992. Nordisk Dokumentation nr. 2. NIF Publications No. 38. Åbo 1997. 200 sider. ISBN 952-9724-22-5.
- Anna-Maria Nordman: Vardagen i Vasa våren 1918. Vasa, Svensk-Österbottiska Sam. 1998. ISBN 951-96002-3-X.
- Vagn Jensen : Billeder af Holmes historie. Århus Universitetsforlag 1998. 48 sider, ill. ISBN 87-7288-718-4. Kr. 118,-.
- Poul Larsen: Billeder fra Brabrand's historie. Århus Universitetsforlag 1998. 48 sider, ill. ISBN 87-7288-755-8 . Kr. 118,-.
- Vibeke Otto: Bogen om Otto C. Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1998. ISBN 87-7717-154-3. Kr. 180,-.
- Viggo Sørensen (red.): ORD & SAG. 17. Århus, Inst. f. Jysk Sprog- og Kulturforskning, 1997. 64 sider. ISSN 0108-8-25. Gratis.
- Årbog for Svendborg & Omegns Museum, 1998. Svendborg. Museumsforeningen, 1999. 192 sider, ill. ISSN 0106-22220.

